

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

11.07 – МКР. 1952«С» 2023.10.26. 014. ПЗ

ПАНЬКЕВИЧА ОЛЕКСІЯ СЕРГІЙОВИЧА

2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

УДК 336.71:33-043.96

ПОГОДЖЕННЯ
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри фінансів

_____ **Анатолій ДІБРОВА**
(підпис)
« _____ » _____ 2024 р.

_____ **Наталія ШВЕЦЬ**
(підпис)
« _____ » _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «**Активні операції банків та їх роль у
відновленні економіки України**»

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(код і назва)

Освітня програма Фінанси і кредит
(назва)

Орієнтація освітньої програми _____
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

_____ **Руслана ОПАЛЬЧУК**
(підпис) (ПІБ)

Керівник магістерської роботи
д.е.н., професор

_____ **Наталія ШВЕЦЬ**
(підпис) (ПІБ)

Виконав

_____ **Олексій ПАНЬКЕВИЧ**
(підпис) (ПІБ студента)

Київ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри фінансів

д.е.н., проф. _____ **Наталія Швець**

“ _____ ” _____ 2023р.

ЗАВДАННЯ

**ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Панькевичу Олексію Сергійовичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
(код і назва)

Освітня програма: Фінанси і кредит
(назва)

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської роботи: «Активні операції банків та їх роль у відновленні економіки України»

Затверджена наказом ректора НУБіП України № 1952 С від 26.10.2023

Термін подання завершеної роботи на кафедрі 2024.11.15
(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської роботи : матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, законодавчі та нормативно - правові документи, дані Держкомстату та Національного банку України, фінансові звіти банківських установ

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні засади здійснення активних операцій в банківських установах
2. Практика здійснення активних операцій банківськими установами України
3. Шляхи удосконалення управління банківськими активами
4. Перелік графічного матеріалу (за потреби) : схеми, таблиці, рисунки

Дата видачі завдання «25» листопада 2023 р.

**Керівник магістерської
роботи**

(підпис)

Наталія ШВЕЦЬ

(прізвище та ініціали)

**Завдання прийняв до
виконання**

(підпис)

Олексій ПАНЬКЕВИЧ

(прізвище та ініціали студента)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «Активні операції банків та їх роль у відновленні економіки України» виконана на прикладі АТ «Укресімбанк». Складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, і викладена на 86 сторінках комп'ютерного тексту, що містить 22 таблиці, 4 рисунки, список літератури з 54 найменувань.

Об'єкт дослідження – банківська система та активні операції банків, проблеми та перспективи розвитку системи управління активами банків для відновлення економіки України.

Предмет дослідження – активні операції АТ «Укресімбанк».

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є дослідження є аналіз стану та проблем здійснення активних операцій банками України та пошук перспективних шляхів їх вдосконалення та поліпшення для відновлення економіки держави.

Методи дослідження: загальнонаукові та прикладні методи: аналізу та синтезу, порівняння, системного - структурного аналізу, економіко-статистичних методів, моделювання, узагальнення.

Робота складається з вступу, трьох розділів і висновків та пропозицій. У першому розділі розглянуті існуючі теоретичні засади здійснення активних операцій банківськими установами. У другому розділі надана характеристика поточної діяльності АТ «Укресімбанк», проведено оцінку стану його активних операцій та ризиковості його активного портфеля. У третьому розділі пропонуються перспективні напрями вдосконалення системи управління активами банку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні результатів дослідження для обґрунтування основних положень щодо підвищення ефективності здійснення активних операцій банками в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- визначено характерні особливості активних операцій банків у сучасних умовах економічного розвитку;
- виявлено та узагальнено основні виклики у здійсненні активних банківських операцій та надано практичні рекомендації щодо їх подолання;
- запропоновано стратегічні напрями вдосконалення процесу управління портфелем банківських активів.

Ключові слова: банки, банківські операції, активні операції банків, банківські ризики, економіка України

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ.....	9
1.1. Кредитні операції як основний вид активних операцій банків.....	9
1.2. Інвестиційні операції банків.....	18
1.3. Теоретичні засади управління банківськими активними операціями.....	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ (на матеріалах АТ «Укрексімбанк»).....	34
2.1. Оцінка діяльності АТ «Укрексімбанк».....	34
2.2. Аналіз портфеля активів АТ «Укрексімбанк».....	44
2.3. Оцінка кредитних та інвестиційних ризиків банку.....	50
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	59
3.1. Забезпечення якості кредитних портфелів банків.....	59
3.2. Нові інструменти управління активним банківським портфелем.....	64
3.3. Упровадження новітніх методів управління проблемними кредитами банків.....	71
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку економіки України в умовах воєнної агресії росії та необхідності відновлення втрачених економічних зав'язків залишається надзвичайно актуальною проблема забезпечення ефективності активних операцій банківських установ України, які спрямовуються на відновлення вітчизняної економіки.

Банки та їх діяльність дуже тісно пов'язані з усіма економічними агентами. Банки з'явилися завдяки потребам виробництва і торгівлі, вони охоплюють ширше коло суб'єктів і відіграють дедалі важливішу роль у діяльності нашого національного життя та бізнес-структури.

Сьогодні, з розвитком фінансових і товарних ринків, структура банківської системи стає дедалі складнішою. З'являються нові типи фінансових установ, нові кредитні інструменти та методи обслуговування клієнтів.

Оскільки банки в ринкових умовах є, з одного боку, продавцями послуг, а з іншого - інститутами, що забезпечують нормальне функціонування самого ринкового механізму, дослідження, пов'язані з вивченням здатності банків ефективно перерозподіляти кошти в економіці, стимулюючи зростання суспільного багатства і добробуту громадян, набувають сьогодні великого значення.

Актуальність даної теми, на наш погляд, полягає у вивченні банківської системи через призму оцінки активних операцій банківських установ. Від того, наскільки ефективно банки здійснюють свої активні операції, залежить стан банківської системи. Тому важливим з точки зору економічної стабільності нашої країни та перспектив подальшого відновлення та економічного розвитку є дослідження проблем, пов'язаних з активними бізнес-процесами на сучасному етапі, та пошук можливих шляхів їх удосконалення.

Велике значення кредитних та активних банківських операцій як в економічному розвитку, так і в економічній політиці підкреслювали в своїх роботах ще класики економічної теорії – А. Сміт, Д. Рікардо, Й Шумпетер, А. Маршал, А Пігу. Згодом ці питання в своїх роботах розкривали Дж. М. Кейнс,

М. Фрідмен, П. Самуельсон. Велика плеяда вітчизняних дослідників працює над питаннями активних операцій банків, проблемами та перспективами їх розвитку в Україні, серед них, зокрема, В. Д. Базидевич, О. Д. Василик, А. П. Вожжов, А. А. Грищенко, А. С. Даниленко, В. Д. Лагутін, І. О. Лютий, В. І. Міщенком. І. Савлук та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз стану та проблем здійснення активних операцій банками України та пошук перспективних шляхів їх вдосконалення та поліпшення для відновлення економіки держави.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

- 1) теоретично дослідити та узагальнити активні операції банків, а саме кредитні та інвестиційні операції;
- 2) дослідити сучасні принципи управління активами в банках;
- 3) проаналізувати особливості діяльності АТ «Укрексімбанк»;
- 4) оцінити тенденції та динаміку активних операцій досліджуваних банків;
- 5) дослідити проблеми забезпечення якості кредитного портфеля банку;
- 6) запропонувати перспективні шляхи вдосконалення активних операцій банків України.

Об'єктом дослідження є банківська система та активні операції банків, проблеми та перспективи розвитку системи управління активами банків для відновлення економіки України. *Предмет дослідження* – активні операції АТ «Укрексімбанк».

Методи дослідження. При написанні дипломної роботи були використані наступні методи дослідження:

- загальнонаукові положення діалектичної теорії пізнання: позиції щодо взаємозв'язку і взаємообумовленості явищ дійсності;
- методи статистичного групування;
- економіко-математичних розрахунків;
- графічний метод;
- вибіркові дослідження, порівняльний аналіз.
- загальнонаукові методи: індукції, дедукції, аналізу та синтезу.

Методологічна та інформаційна основа дослідження. При підготовці роботи використані матеріали Укрексімбанку, що відображають активні операції цієї банківської установи, включаючи внутрішньобанківські інструкції та положення, а також літературні та наукові джерела, нормативно-правові документи, матеріали періодичних видань та ресурси мережі Internet.

На основі інформаційної бази, здійсненого аналізу досліджуваного питання, проведеного особистого спостереження, узагальнивши всі матеріали, в магістерській роботі викладені власні напрацювання, ідеї, пропозиції для подальшого розвитку та вдосконалення банківської системи України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

1.1. Кредитні операції як основний вид активних операцій банків

Активні операції – це операції, спрямовані на розміщення та використання наявних у банку власних та залучених ресурсів з метою одержання прибутку при раціональному розподілі ризиків за окремими видами операцій та підтриманні необхідного рівня ліквідності. [53, с.35]

Активні операції можна поділити на кредитні, розрахунково-кредитні та інвестиційні. Між цими операціями існує тісний взаємозв'язок. Ці операції є найбільш дохідними, але й найбільш ризикованими. Тому банки зобов'язані підтримувати оптимальну структуру активів і залежно від економічної ситуації змінювати свої пріоритети між кредитуванням та інвестуванням. Наразі кредитні операції домінують у структурі активних операцій банків в Україні.

Згідно із Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями кредитна операція – це вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи [43].

Банківські кредити поділяються на типи на основі таких ключових характеристик, як основна категорія позичальника, цільове призначення, строк

погашення, забезпечення, рівень ризику, метод фінансування та умови погашення.

За основними категоріями позичальників виділяють такі види банківських кредитів:

- кредити за галузями економіки,
- кредити домашнім господарствам,
- кредити державним органам влади. [6, с.27]

За цільовим призначенням банківські установи розрізняють виробничі кредити, які призначені для забезпечення обігових коштів суб'єктів господарювання та поповнення їх основних засобів, та споживчі кредити, які призначені для задоволення споживчих потреб населення.

Відповідно до Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з фінансовими інструментами в банках України, затвердженої Постановою Правління НБУ № 14 від 21 лютого 2018 року, короткострокові та довгострокові кредити класифікуються за строками їх погашення.

Короткострокові кредити надаються банками на строк до одного року у разі виникнення тимчасових фінансових труднощів, пов'язаних з витратами виробництва та обігу, які не можуть бути покриті за рахунок надходжень грошових коштів за відповідний період. Довгострокові кредити надаються на термін більше одного року для оплати обладнання, поточних витрат, формування фондів капітальних вкладень, формування основних фондів, реконструкції, модернізації, розширення, нового будівництва та приватизації існуючих основних фондів тощо.

Кредити класифікуються відповідно до їх забезпечення наступним чином:

- забезпечені (нерухомість, майнові права, цінні папери);
- гарантовані (майно банків, фінансових установ та третіх осіб);
- інше забезпечення (поручителі, довідки від страхових організацій),
- незабезпечені (бланкові).

За ступенем ризику розрізняють стандартні кредити та нестандартні (з підвищеним ризиком).

За методами надання виділяють:

- кредити, що надаються у разовому порядку,
- кредити, що надаються відповідно до відкритої кредитної лінії,
- гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання).

За строками погашення розрізняють:

- кредити, що погашають водночас,
- кредити, що погашаються у розстрочку,
- онкольні кредити, що погашаються на вимогу банку,
- кредити, що погашаються після закінчення обумовленого періоду. Сюди

відносимо:

- прострочені кредити, строк виплати за якими вже настав;
- пролонговані кредити, за якими строк виплати перенесений банком

на пізніший період. [5, с.72]

Основними принципами, на яких банки надають кредити, є забезпечення, повернення, строковість, платність та цільове використання кредиту.

Гарантійний бізнес - це зобов'язання банку сплатити суму заборгованості перед клієнтом у випадку, якщо банк не зможе виконати зобов'язання клієнта.

Гарантія - це письмове одностороннє зобов'язання гаранта виконати забезпечене банківською гарантією зобов'язання перед кредитором-бенефіціаром у разі невиконання основного боржника. Зобов'язання гаранта перед кредитором обмежується сплатою суми, на яку видана гарантія.

Гарантії надаються за наступними операціями:

- гарантія повернення кредиту;
- гарантія відшкодування збитків.

Що стосується банківських гарантій, то найпоширенішими є наступні:

- платіжні
- належне виконання контракту та повернення авансових платежів;
- тендери та митниця
- для проектів
- випуск акредитивів.

Вартість таких банківських послуг становить кілька відсоткових пунктів від суми угоди на рік.

Порука - це різновид гарантії, договір, за яким поручитель відповідає перед кредитором у разі повного або часткового виконання боржником свого зобов'язання. У разі невиконання зобов'язання боржник і поручитель несуть солідарну відповідальність перед кредитором. Це означає, що кредитор може вимагати виконання договору як від боржника, так і від поручителя. За боржника можуть поручитися одночасно кілька осіб (поручителів). У такому випадку такі поручителі несуть солідарну відповідальність перед кредитором.

Відмінності між гарантією та порукою полягають у наступному:

1. на відміну від поруки, гарантія може бути одностороннім цивільно-правовим правочином, що ґрунтується на волевиявленні однієї особи - гаранта

2. гарант бере на себе субсидіарну (додаткову) відповідальність, тобто виконує зобов'язання в повному обсязі, але лише у разі відсутності у основного боржника коштів, необхідних для належного виконання зобов'язання. 3. поручитель відповідає солідарно з боржником за невиконання ним свого обов'язку перед кредитором, якщо договором поруки не передбачено інше

3. якщо надання гарантії передбачено законом, вона не обов'язково має бути оформлена у договорі

4. якщо гарант несе відповідальність у тому ж обсязі, що і боржник, він може обмежити свою договірну відповідальність частиною зобов'язання боржника. Іншими словами, зобов'язання, забезпечене гарантією, обмежується сплатою суми, на яку була видана гарантія.

Банківські гарантії (поруки) можуть надаватися для забезпечення виконання клієнтами своїх зобов'язань у комерційних та фінансових операціях. До них відносяться тендерні гарантії, гарантії виконання контрактів, гарантії за кредитами та акредитивами, гарантії платежу, акцепту та оцінки векселів тощо. Вищезазначені гарантії (поручительства) можуть надаватися у формі спеціальних документів (гарантій, гарантійних договорів) або шляхом індосаменту векселів (акцептних листів, гарантійних зобов'язань).

Авалювання - це зобов'язання банку оплатити весь вексель або його частину від імені одного з боржників за векселем, якщо платник за векселем не зможе здійснити платіж вчасно. Як правило, авалюванню підлягає вексель з точно визначеною датою погашення. Авалювання здійснюється у формі напису на векселі: «вважається переказним векселем», «як аваліст за (назва особи, на яку видано вексель)», «авальовано». Особа, якій видається вексель, повинна бути зазначена на векселі. Якщо вона не вказана, вважається, що вексель виданий від імені векседавця. Гарантія може бути надана в будь-який час, як під час складання векселя, так і під час його видачі або на будь-якій наступній стадії обігу.

Облік векселів - це операція, в якій банк купує векселі зі знижкою (дисконтом) до готівки до настання строку погашення та надає їх у позику суб'єкту господарювання для погашення за номінальною вартістю з отриманням прибутку.

Факторингові операції здійснюються банківськими установами та спеціалізованими факторинговими компаніями. Право банків на здійснення цього виду діяльності (придбання права грошової вимоги до третіх осіб з метою виконання зобов'язань у грошовій формі) закріплено в Законі України «Про банки і банківську діяльність». Відповідно до Закону, факторинг - це відступлення права грошової вимоги до боржників і ведення у зв'язку з цим обліку грошових вимог клієнтів, подання грошових вимог до платежу за дорученням клієнтів або від свого імені, а також фінансування інших операцій, спрямованих на отримання грошових коштів від боржників. Об'єктом факторингу є грошові вимоги, строк платежу за якими настав або настане в майбутньому.

Основними базовими умовами, на яких надається ця послуга, є наступні:

- максимальний ліміт факторингового фінансування: як правило, 70-95% від суми поставки;
- мінімальний ліміт факторингового фінансування: від 50 000 грн. на одного дебітора;
- строк факторингового фінансування: 5-120 днів;

- комісія за факторинг: 0,1-10% від суми дебіторської заборгованості.

Сторонами факторингової операції є наступні особи:

- посередник (фактор), тобто банк або факторингова компанія;
- постачальник товарів (робіт, послуг)
- покупець (тобто замовник товарів (робіт, послуг)).

Факторингові операції можна класифікувати за такими ознаками:

1. За сектором ринку, де здійснюються факторингові операції, розрізняють:

- внутрішній факторинг, який передбачає, що постачальник, покупець і фактор перебувають під юрисдикцією однієї країни;
- зовнішній (міжнародний) факторинг, при якому суб'єкти факторингової угоди перебувають під юрисдикцією різних країн.

2. Залежно від того, чи повідомляються дебітори клієнта про перевідступлення ним прав вимоги боргу, розрізняють:

- конвенційний (відкритий) факторинг,
- конфіденційний (закритий) факторинг.

3. За набором послуг, які передбачає факторинг, розрізняють:

- факторинг з повним набором послуг, який передбачає надання постачальнику, крім суто факторингових послуг, також низки інших: аудиторських, юридичних, управління заборгованістю за наданими кредитами тощо;

- факторинг з частковим набором послуг, який передбачає оплату фактором лише рахунків-фактур постачальника. [19, с.125]

Форфейтинг - це придбання боргу, вираженого в оборотному інструменті, у кредитора на безповоротних умовах.

До засобів форфейтингу відносяться

- векселі
- інші цінні папери.

Форфейтинг використовується у фінансових операціях для швидкої реалізації довгострокових фінансових зобов'язань та в експортних операціях для

полегшення руху грошових коштів експортерів, які надали кредити закордонним покупцям.

До особливостей форфейтингу відносяться:

- Взаємопов'язаність із зовнішньоторговельними операціями;
- Форфейтингові контракти укладаються переважно у вільно конвертованій валюті
- Основними документами, що використовуються в форфейтингових операціях, є прості та переказні векселі;
- Кредитування експортерів здійснюється шляхом придбання векселів або інших боргових вимог на дисконтній основі;
- Кредити надаються на середньостроковій основі, як правило, на термін від шести місяців до п'яти років.

У Законі України “Про лізинг” зазначено, що лізинг — це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виняткове користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця, або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке майно, що належить до основних засобів, не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передавання його в лізинг.

Суб'єктами лізингу є сторони, які мають безпосереднє відношення до об'єкта лізингу:

- лізингодавець, тобто суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська або небанківська фінансова установа, який передає в користування об'єкти лізингу;
- лізингоодержувач, тобто суб'єкт підприємницької діяльності, котрий одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;

- продавець лізингового майна (постачальник) — суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє майно та/або продає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Види лізингу представлені в табл. 1.1. [45]

Таблиця 1.1.

Види лізингу

Ознака	Види
Тип майна, яке може бути об'єктом лізингу	1. Лізинг рухомого майна (машини, транспортні засоби, устаткування тощо) 2. Лізинг нерухомого майна (споруди, будівлі, їхні структурні компоненти)
Ступінь зношеності майна	1. Лізинг нового майна, що не використовувалося 2. Лізинг майна, яке вже було в користуванні.
Склад суб'єктів лізингу	1. Прямий лізинг, за якого власник майна самостійно здає його в лізинг 2. Непрямий лізинг, коли передавання майна відбувається через посередників.
Сектор ринку, де здійснюється лізинг	1. Внутрішній (національний) лізинг, коли всі суб'єкти угоди перебувають під юрисдикцією однієї країни 2. Зовнішній (міжнародний) лізинг, коли суб'єкти лізингу перебувають під юрисдикцією різних держав, або якщо майно чи платежі перетинають державні кордони
Набір послуг з обслуговування майна, що передається в лізинг	1. Чистий лізинг, коли зобов'язання з обслуговування майна бере на себе лізингоодержувач 2. Лізинг з частковим набором послуг, коли на лізингодавця покладаються лише окремі обов'язки з обслуговування майна 3. Лізинг з повним набором послуг (повний або "мокрий" лізинг), коли повне обслуговування майна покладене на лізингодавця
Рівень окупності об'єкта лізингу	1. Оперативний лізинг 2. Фінансовий лізинг

За договором оперативного лізингу лізингоодержувачу передається право користування об'єктом лізингу, що є власністю лізингодавця, на строк, що не перевищує строку його амортизації, із зобов'язанням повернути об'єкт лізингу у власність лізингодавця після закінчення строку дії договору лізингу. Закон України «Про лізинг» передбачає, що розмір компенсації вартості об'єкта лізингу у складі лізингових платежів протягом строку дії договору оперативного лізингу

не може перевищувати 10% вартості об'єкта лізингу, визначеної на дату укладення договору.

Оперативний лізинг використовується, коли лізингоодержувач готовий платити вищі лізингові платежі, а не брати на себе всі ризики, пов'язані з володінням майном. Цей вид оренди також використовується, коли:

- строк корисного використання орендованого активу коротший за фізичний знос;
- використовуються машини та обладнання, що потребують спеціального обслуговування або швидко застарівають; або
- орендуються нові, неперевірені активи.
- немає впевненості в тому, що орендар зможе сплачувати орендні платежі протягом тривалого періоду часу.

За договором фінансового лізингу лізингоодержувач сплачує всю або більшу частину амортизації об'єкта лізингу, додаткові витрати та прибуток лізингодавця протягом строку дії договору лізингу. Закон України «Про лізинг» передбачає, що відшкодування вартості об'єкта лізингу у складі лізингових платежів протягом строку дії договору фінансового лізингу має становити не менше 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної на дату укладення договору.

Існує також два види суборенди: оренда від одного дня до одного року та оренда від одного до трьох років.

Суборенда - передача орендарем за договором оренди об'єкта оренди, отриманого від орендодавця за договором оренди, в користування третій особі (орендарю за договором суборенди) за плату і в користування на визначений строк відповідно до умов договору суборенди.

Зворотний лізинг - це господарська операція, в якій фізична або юридична особа продає основний засіб фінансовій установі, і в той же час фізична або юридична особа повертає відповідний основний засіб в оперативний або фінансовий лізинг.

Таким чином, можна сказати, що банківські установи можуть здійснювати досить різноманітні активні операції та пристосовуватися до потреб споживачів

банківських послуг. Однак справедливо зазначити, що, зокрема в Україні, найпоширенішим видом банківської діяльності є кредитування.

1.2. Інвестиційні операції банків

До інвестиційних активних операції належать операції з придбання банками цінних паперів.

Згідно із Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», цінні папери – це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Операція з ЦП — це юридично оформлена та закінчена дія або послідовність дій на фондовому ринку, об'єктом яких є цінні папери та грошові засоби. [53, с.201]

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ №400 22.06.2015 року, цінні папери банку класифікуються так:

- цінні папери, які обліковуються в торговому портфелі;
- цінні папери в портфелі банку на продаж;
- цінні папери в портфелі банку до погашення;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

Торговий портфель включає боргові, пайові та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, що утримуються банком з метою отримання доходу від короткострокових цінових коливань та продажу в найближчій перспективі.

Портфель цінних паперів для подальшого продажу включає дольові цінні папери, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери:

- боргові цінні папери з фіксованим строком погашення, які Банк не має наміру та/або можливості утримувати до погашення;

- цінні папери, які Банк готовий продати у відповідь на зміни ринкових процентних ставок, потреби ліквідності або наявність альтернативних інвестицій;

- акції з нефіксованим прибутком та інші цінні папери, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити;

- фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, утримувані виключно з метою придбання та/або продажу протягом 12 місяців.

Портфель до погашення включає боргові цінні папери, придбані з фіксованими або такими, що можуть бути визначені, платежами та фіксованим строком погашення. Боргові цінні папери класифікуються як утримувані до погашення, якщо Банк має намір і можливість утримувати їх до погашення та отримати процентний дохід.

Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії включають акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенню Банку як асоційовані та дочірні компанії, крім тих, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Основними особливостями інвестиційної діяльності комерційних банків є очікувані інвестиційні доходи та ризики інвестиційних операцій. Ризик для банку як інвестора пов'язаний з можливістю того, що дохідність може виявитися нижчою за очікувану.

До основних ризиків відносяться:

- ризик фінансового ринку (зміна процентних ставок на фінансових ринках може призвести до того, що дохід від одних цінних паперів буде нижчим, ніж від інших);

- інформаційний ризик;

- ризик передчасного стягнення цінних паперів емітентом;

- ризик ліквідності.

- політичний ризик.

Основними методами мінімізації інвестиційного ризику є:

1. Метод диверсифікації - банки намагаються розміщувати кошти у цінні папери різних клієнтів та видів.
2. Метод "штанги" - банки намагаються підтримувати відповідну структуру строків погашення цінних паперів.
3. Метод формування резервів - банки формують резерви для покриття можливих збитків і втрат ліквідності від операцій із цінними паперами. [10, с.245]

В принципі, в банківській практиці ці методи використовуються комплексно, доповнюючи один одного, залежно від конкретної економічної та фінансової ситуації банку.

Операції, пов'язані з придбанням векселів (бухгалтерський облік) або використанням векселів як застави, класифікуються як бухгалтерські та кредитні операції.

Українські банки здійснюють операції з векселями відповідно до Законів України "Про цінні папери і фондовий ринок", "Про банки і банківську діяльність", "Про Національний банк України", "Про обіг векселів в Україні". Механізм проведення банками вексельних операцій базується також на Положенні про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затвердженому постановою Правління НБУ № 508 16.12.2002 року.

Згідно з чинним законодавством, вексель - це цінний папір, який передбачає безумовне грошове зобов'язання однієї особи сплатити певну суму грошей іншій особі у визначений строк.

На практиці векселі використовуються у двох формах: прості векселі та переказні векселі. Прості векселі - це векселі, виписані у формі безумовного зобов'язання здійснити платіж. Переказний вексель - це вексель, виданий у формі безумовного наказу про платіж.

Вексельні кредитні операції - це кредити під заставу векселів (строкові кредити та кредити до запитання), при цьому сума кредиту становить 60-90% від номінальної вартості векселя, на строк, що відповідає строку погашення векселя.

Облік векселів - це форма фінансування, за якої банк купує вексель до настання строку його погашення з відповідною знижкою (дисконтом) для суб'єкта господарювання і отримує прибуток від повного погашення векселя.

Враховуючи вексель, банк надає звичайний кредит векселедержателю - пред'явнику векселя. Як правило, реєструються векселі з чітко визначеним терміном погашення, тобто строкові (підлягають погашенню на певну дату), переказні (протягом певного строку з моменту видачі векселя) та прості (протягом певного строку з моменту пред'явлення), на останніх обов'язково проставляється штамп з датою пред'явлення.

Особа, яка бажає пред'явити вексель для обліку, повинна подати до банку заяву за формою, встановленою банком. На вимогу банку до заяви може додаватися документ, що характеризує фінансовий стан і кредитоспроможність векселедавця, а також договір, за яким отримано вексель. Рішення про прийняття (або відхилення) векселя до обліку приймається компетентним органом або уповноваженою особою банку. Банкам рекомендується встановлювати ліміти на облік векселів для кожного векселедавця та/або векселедержателя. Облік векселів здійснюється банком на підставі договору, укладеного з векселедержателем. Договори можуть укладатися на певний період часу (генеральні договори про облік) або для окремих векселів (разові договори про облік).

Кредити у формі врахування векселів надаються шляхом

- перерахування коштів на поточний рахунок пред'явника у строк, передбачений договором про врахування векселів; та

- оплата кредиторської заборгованості клієнта за умови надання документів, що підтверджують наявність заборгованості (наприклад, акт звірки заборгованості, договір поставки продукції, товарно-транспортна накладна

тощо). У цьому випадку банк перераховує кошти на поточний рахунок відповідного кредитора в порядку, встановленому чинним законодавством НБУ.

Договір про врахування може бути укладений за дорученням третьої особи лише за умови документального підтвердження платіжних зобов'язань векселедержателя перед третьою особою. У цьому випадку банк перераховує кошти врахованого векселя на поточний рахунок третьої особи за дорученням третьої особи.

До специфічних видів обліку також відносяться необоротний і зворотний облік, які відрізняються від звичайного обліку з точки зору процедур і обсягу відповідальності векселедержателя. Безоборотний облік - це облік, при якому пред'явник векселя виключається з числа зобов'язаних осіб за векселем, якщо в індосаменті є застереження про безвідкличний індосамент (безвідкличний індосамент) або якщо банк погоджується прийняти вексель від пред'явника без індосаменту. Банкам рекомендується використовувати цей вид обліку короткострокових векселів, коли є абсолютна впевненість у кредитоспроможності платника та/або коли існує можливість переобліку (продажу) векселя. Втрата підпису пред'явника означає, що банк повинен компенсувати додатковий кредитний ризик, що, як правило, призводить до підвищення облікової ставки за необоротними векселями. Банки також можуть вимагати від пред'явника таких векселів надати гарантію третьої особи на погашення векселя, якщо вексель не буде сплачено вчасно.

Облік зворотної заборгованості - це вид обліку, при якому власник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити вексель за рахунок банку до настання строку платежу та/або при настанні (або ненастанні) певних обставин. З технічної точки зору, облік векселів зі зворотною заборгованістю подібний до обліку кредитів під заставу векселів, тобто операцій репо з відстрочкою та/або анулюванням. Цей тип відрізняється від традиційного обліку тим, що платежі за векселем здійснює пред'явник векселя, а не одержувач платежу, який є прямим боржником за векселем, який підписує індосамент і обіцяє викупити вексель у майбутньому. Індосамент - це письмове зобов'язання погасити вексель до

настання строку платежу за векселем та/або настання (чи ненастання) певних обставин. За допомогою індосаменту вексель відчужується і передається банку лише тимчасово.

Дослідження теоретичних та організаційних аспектів прийняття рішень та здійснення інвестиційних операцій банками дозволило зробити висновок, що існують різні форми та методи банківського інвестування капіталу. Теоретично можливість інвестування банківського капіталу пропонується українським банкам і на практиці може бути реалізована з максимальною ефективністю для розвитку економічних процесів у нашій країні.

1.3. Теоретичні засади управління банківськими активними операціями

Цілі управління портфелем активів банку визначаються у взаємозв'язку із загальними стратегічними цілями управління банком.

Отже, метою управління банківським портфелем активів є максимізація ринкової вартості банку. Досягнення цієї мети можливе за двох варіантів управління портфелем:

- 1) максимізація дохідності портфеля за допустимого рівня ризиків;
- 2) мінімізація портфельних ризиків за умови отримання прийняттого для власників банку рівня дохідності.

Виходячи з цього, всі складові банківського портфеля активів мають формуватися з огляду на співвідношення дохідності та ризиковості.

У процесі формування банківського портфеля активів, вибору його складових та якісних характеристик слід ураховувати такі фактори:

- 1) цілі банку;
- 2) організаційні та технологічні особливості ресурсної бази банку;
- 3) можливості трансформації активів і пасивів, зокрема виду, строків, якісних та кількісних характеристик активів і пасивів;
- 4) рівень розвитку банківських технологій, спеціалізація банку;

5) зв'язки із зовнішнім середовищем (органи регулювання та нагляду, конкуренти, клієнти та ін.). [16, с.87]

Застосовуючи портфельний підхід, процес управління портфелем активів банку можна структурувати і розглядати як серію з трьох основних етапів:

- Оцінка прибутковості окремих банківських активів і портфеля в цілому
- Ідентифікація та аналіз ризиків, що виникають при проведенні активних операцій, і розрахунок загального рівня портфельного ризику
- Прийняття управлінських рішень за результатами аналізу співвідношення дохідність/ризик.

Ефективне управління портфелем забезпечує належний рівень прибутковості, що задовольняє акціонерів (власників) банку, підтримує платоспроможність банку як здатність задовольняти заплановані та неочікувані потреби у фінансуванні та своєчасно виконувати зобов'язання при їх виникненні, забезпечує нормативний рівень ліквідності та Завдання полягає в тому, щоб вирішувати проблеми запобігання можливим ризикам.

Портфель активів слід розглядати у взаємозв'язку з усіма складовими банківської діяльності, зокрема з капіталом та зобов'язаннями банку. Доведено, що управління портфелем активів має відбуватися в рамках загальної концепції інтегрованого управління активами і пасивами (УАП) банку, з метою досягнення бажаного рівня прибутковості та зниження ризиків. Організація процесу управління портфелем активів банку має розглядатися як складова організаційної структури управління банком, а рішення щодо управління портфелем активів мають бути узгоджені з діяльністю комітету з управління активами та пасивами банку (КУАП).

Впровадження інтегрованого підходу до управління активами і пасивами в банку починається зі створення спеціального комітету при Раді директорів, який називається Комітет з управління активами і пасивами (КУАП). До складу комітету входять представники департаменту казначейських операцій банку,

кредитно-інвестиційного департаменту, департаменту економічного аналізу та прогнозування, головний бухгалтер, головний економіст та керівник великого відділення. Комітет не є постійним і збирається на регулярній основі для координації управлінських процесів у всіх сферах банківської діяльності. Така практика дозволяє створити робочий орган з достатніми повноваженнями для виконання покладених на нього функцій.

Основні функції КУАП:

- 1) визначення рівня та меж допустимого ризику;
- 2) визначення потреб у ліквідних коштах;
- 3) оцінювання величини та достатності капіталу;
- 4) прогнозування й аналіз коливань відсоткових ставок;
- 5) прийняття рішень про хеджування ризиків;
- 6) оцінювання змін у доходах і витратах;
- 7) визначення прийнятної структури та якості кредитного й інвестиційного портфелів;
- 8) калькулювання цін на банківські послуги;
- 9) додаткові питання з управління активами та пасивами. [49, с.307]

Управлінські рішення, що приймаються комісією, приймаються співробітниками Казначейства банку та інших структурних підрозділів відповідної сфери діяльності. Міністерство фінансів, або Департамент активних і пасивних операцій, є основним підрозділом комерційних банків, що реалізує управлінські рішення ALCO.

Управління комерційних банків Міністерства фінансів являє собою організаційну структуру, що займається здійсненням фінансових операцій на відкритих фінансових ринках: валютному, грошовому, фондовому, ринках капіталу і похідних фінансових інструментах.

Метою діяльності Міністерства фінансів є зниження загального рівня ризику банку, підтримання ліквідності, підвищення прибутковості та розширення активних і пасивних операцій банку. Міністерство фінансів концентрує інформацію не тільки про стан зовнішніх фінансових ринків, а й про фактичну внутрішню вартість та ефективність використання банківських

ресурсів. Міністерство фінансів, що володіє широким спектром інформації про поточний стан фінансових ринків, бере участь у формуванні зовнішньої і внутрішньої цінової політики банків. Міністерство фінансів обґрунтовує обмінний курс іноземної валюти, рівень пропонованих процентних ставок і формує політику трансфертного ціноутворення.

З впровадженням нової форми організації банківської діяльності в банку виділяються такі структурні угруповання, як центр відповідальності, прибуток (profit center) і витрати. Операція здійснюється між Казначейством і центром прибутку за умовним використанням ресурсів шляхом їх купівлі та продажу за трансфертною ціною.

Трансферна ціна показує внутрішню вартість ресурсів у системі банків з урахуванням ринкових показників (ставка МБК, облікова ставка НБУ, ставка розміщення OVGZ). Система трансфертного ціноутворення дозволяє оптимізувати політику банку з управління активами і пасивами, в той же час виявляючи прибуткові або, навпаки, збиткові банківські продукти. Впровадження системи трансфертного ціноутворення стимулює ефективну роботу банківського сектора.

В результаті Міністерство фінансів є інформаційним центром банку. Особливості функціональних реквізитів дозволяють щодня отримувати значний обсяг інформації від структурних підрозділів банку, агрегувати її та передавати на інші ієрархічні рівні, включаючи керівництво банку.

Казначейство є відносно автономною структурою комерційного банку, що проводить фінансові операції як за власною ініціативою, так і за дорученням інших підрозділів банку. З огляду на це казначейство створюється як технологічно замкнутий підрозділ, який планує свою діяльність та керує фінансовими потоками в режимі взаємодії із самостійно функціонуючими в структурі банку філіями, департаментами, управліннями. Особливістю є відокремлення служб обліку й аудиту казначейства від загальнобанківської бухгалтерії, аналітичних і аудиторських підрозділів. [5, с.605]

Кожен банк очолює правління або рада директорів, до складу якої входять фінансовий директор, аудитор та виконавчий директор. Важливо, щоб

функціональні обов'язки директорів не перетиналися з підпорядкуванням різних департаментів директорам.

Наступним рівнем в ієрархічній структурі є фінансовий директор банку, який відповідає за фінанси і звітує перед радою директорів. Сама організаційна одиниця банку - казначейство - складається з трьох структурних підрозділів: фронт-офісу, мідл-офісу та бек-офісу.

Кожен із офісів має власне призначення та функції. Так, фронт-офіс займається проведенням операцій на відкритих фінансових ринках і забезпечує виконання основних функцій казначейства банку. Структура фронт-офісу складається з таких відділів:

- 1) валютних (ділінгових) операцій;
- 2) операцій на грошовому ринку (короткострокові);
- 3) операцій на ринку капіталів (довгострокові);
- 4) операцій з деривативами;
- 5) емісійних операцій;
- 6) операцій з акціонерним капіталом;
- 7) власних торгових операцій;
- 8) управління активами та пасивами. [11, с.297]

За винятком Департаменту управління активами та пасивами, всі ці департаменти підпорядковуються Казначею. За винятком Департаменту управління активами і пасивами та двох власних торгових департаментів, фронт-офісні департаменти поділяються на два підрозділи: міжбанківські операції (оптові операції) та операції, що базуються на коштах і замовленнях клієнтів (роздрібні операції). Підрозділи казначейства мають право самостійно приймати рішення щодо проведення фінансових операцій у межах лімітів, встановлених для кожного з них, і можуть перевищувати ці ліміти лише за умови додаткового погодження з вищим керівництвом банку. Ліміти для структурних підрозділів, видів банківського бізнесу або окремих дилерів затверджуються Комітетом з управління активами та пасивами.

Департамент управління активами та пасивами відповідає за фінансові операції, спрямовані на зменшення загальнобанківського ризику (а не лише

ризиків казначейства), і підпорядковується безпосередньо фінансовому директору, а не казначею. Цей департамент відповідає за забезпечення ліквідності, операції з хеджування ризиків та узгодження валютних позицій. Іншими словами, фахівці департаменту мають право проводити фінансові операції на всіх ринках, включаючи фондові, валютні та строкові.

Особливе місце в структурі фронт-офісу займає власний торговий відділ, основною метою якого є проведення спекулятивних операцій для збільшення прибутку банку. Такий підрозділ також можна назвати підрозділом незалежних спекулянтів і трейдерів. При хороших ринкових умовах фахівці відділу можуть проводити фінансові операції, такі як операції з валютою, цінними паперами, деривативами та іншими товарами, на свій розсуд. Щоб уникнути занадто високих ризиків, пов'язаних з проведенням спекулятивних фінансових операцій, власний відділ торгових операцій встановив досить жорсткі обмеження. Їх дотримання відстежується за допомогою звітів в режимі реального часу (онлайн) і негайно надходить в проміжний офіс.

Проміжний офіс забезпечує дотримання вимог законодавства та внутрішніх банківських правил і обмежень при проведенні фінансових операцій банку. Його основною функцією є аудит операцій, що виконуються співробітниками фронт-офісу в режимі моніторингу. Усі повідомлення з фронт-офісу записуються в комп'ютерну мережу середнього офісу та відстежуються на відповідність обмеженням, встановленим як для клієнтських, так і для банківських операцій. Також відстежується дотримання персональних обмежень дилерами різного рангу.

Такий управлінський підхід до побудови внутрішньої системи лімітів дозволяє керівництву банку здійснювати оперативний контроль за діяльністю всіх підрозділів фронт-офісу, а також аналізувати ефективність цієї діяльності шляхом порівняння фактичних і прогнозних результатів та виявлення причин будь-яких відхилень. Зі стратегічної точки зору, встановлення системи лімітів допомагає банкам знизити ризики і, в кінцевому підсумку, підвищує ринкову вартість банківської установи.

Важливо, що мідл-офіс підпорядковується не казначею банку, а безпосередньо керівнику департаменту аудиту. Це забезпечує дотримання кардинального правила аудиту - незалежність аудиторської роботи від безпосереднього керівництва (в даному випадку - казначея банку). Інформація про відхилення від стандартів, лімітів або законодавчих вимог, виявлена мідл-офісом, негайно передається до відповідного підрозділу фронт-офісу для вжиття коригувальних заходів (якщо це можливо).

Після реєстрації в мідл-офісі інформація про фінансові операції, здійснені фронт-офісом, передається до бек-офісу. Тут усі повідомлення, отримані у вигляді комп'ютерних ваучерів (квитків), перевіряються на наявність необхідних реквізитів і відповідних документальних підтверджень. Потім робляться бухгалтерські проводки, а деякі банки можуть готувати власні баланси сховищ. Таким чином, бек-офіс виконує функції казначейства. У великих іноземних банках щодня реєструється приблизно 1 500 повідомлень (ваучерів). Хоча організаційно бек-офіс є частиною казначейства банку, він підпорядковується безпосередньо головному бухгалтеру банку (або виконавчому директору в іноземних банках), а не казначею.

Підпорядкування та організація середнього та бек-офісу спрямовані на реалізацію принципу незалежності, який є основоположним принципом контролю. Такий підхід до організації казначейства дозволяє як Службі внутрішнього аудиту, так і Департаменту казначейської бухгалтерії ефективно виконувати свої функції та зменшує ризик невиправданого втручання з боку керівництва банку. Це особливо важливо з огляду на те, що, окрім власних операцій, казначейство також відповідає на запити інших структурних підрозділів банку, а отже, середній та бек-офіси фактично керують більшістю операцій банку.

Вибір організаційної структури казначейства залежить насамперед від позиції, можливостей та потреб самого банку. Для українських банків описана вище організаційна структура казначейства є занадто складною. Також немає потреби в окремому фронт-департаменті взагалі, оскільки певні фінансові

операції є дуже обмеженими та суворо регламентованими, що практично унеможлиблює їх проведення.

Важливим елементом управління казначейством комерційного банку є аналіз інформаційних потоків. Казначейські підрозділи іноземних банків організовані таким чином, що кожен дилер одночасно виконує функцію фінансового аналітика, що дозволяє йому самостійно оцінювати ситуацію та приймати рішення. Це мінімізує час між отриманням інформації та прийняттям управлінських рішень і дозволяє здійснювати операції в режимі реального часу.

Успіх практичної реалізації такого підходу залежить від рівня професіоналізму працівників казначейства. Лише банки, які абсолютно впевнені у високому професіоналізмі своїх казначейських фахівців, у достатній кількості та з належним комп'ютерним та інформаційним забезпеченням, можуть дозволити собі децентралізувати свої аналітичні функції. Однак більшість вітчизняних банків поки що не мають таких можливостей. Тому доцільніше було б спеціалізувати та сконцентрувати аналітичну функцію в одному структурному підрозділі казначейства, де збирається, аналізується та систематизується первинна інформація. Така організація аналітичної роботи дасть змогу приймати збалансовані та обґрунтовані рішення, хоча і з більшою тривалістю управлінського процесу.

Фінансово-аналітична служба банку виконує такі функції:

- збір первинної інформації;
- фіксація інформації, що надходить із зовнішнього середовища та локальних баз даних (підрозділів) банку;
- обробка та систематизація інформації;
- аналіз;
- структурування;
- формування звітів (вихідної інформації та баз даних). [45, с.172]

Первинна інформація збирається та обробляється аналітичним відділом структурного підрозділу банку (філії, відділення або департаменту), який спеціалізується на прогнозуванні окремих ринків, галузей, груп клієнтів та видів фінансових інструментів. У випадку банків, що не мають філій та відділень,

інформація надходить від відповідних департаментів. Вся отримана та організована таким чином інформація формує інформаційно-аналітичне поле банку (ІАП).

Інформаційно-аналітичне поле банку - це сукупність інформаційних потоків, які певним чином організовані в комерційному банку і утворюють єдиний інформаційно-аналітичний простір. Інформаційно-аналітичний простір банку формують такі групи джерел інформації: законодавчо-правова, нормативна, планова, облікова (дані синтетичного та аналітичного обліку), звітна, позасистемна (дані управлінського обліку), ринкова та аналітична.

Методика процесу аналізу в банківських сховищах являє собою послідовність, що складається з декількох етапів, кожен з яких передбачає агрегування та узагальнення інформації, отриманої на попередньому рівні.

На першому підготовчому етапі відбувається збір і систематизація інформації, спочатку в режимі реального часу. Джерелами інформації є всі параметри операцій, які здійснює Казначейство, такі як сума, тривалість, валюта, відсоткова ставка, контрагент тощо. Перелік вхідних параметрів визначається характером фінансових операцій банку відповідно до вимог контрольного процесу. Інформація, отримана від дилерів, заноситься до спеціальних таблиць (списків), де казначейські операції групуються за певними ознаками. До таких критеріїв належать тип фінансового інструменту, вид валюти, позиція на кореспондентському рахунку, операції з міжбанківського кредитування тощо. Списки є основним засобом передачі інформації.

Інформація аналізується та обробляється на другому та третьому рівнях. На другому рівні консолідуються всі операції, здійснені протягом дня, та обробляється список для формування казначейського портфеля банку балансовим методом. Щодня наприкінці операційного дня формується аналітична таблиця, яка містить набір параметрів для кожного портфеля. Наприклад, для портфеля міжбанківських кредитів аналітичною номенклатурою (системою параметрів) є: назва банку-контрагента, обсяг операцій (абсолютна сума), процентна ставка, строк запозичення або розміщення, сума погашення або

андеррайтингу (включаючи відсотки), графік сплати відсотків та додаткова інформація.

Рівень деталізації назви аналізу завжди визначається необхідністю прийняття майбутніх управлінських рішень. Потім оцінюється ефективність роботи кожного структурного підрозділу Казначейства за банківський операційний день. Отримана аналітична інформація дозволяє розробити тактику на наступний день, яка може бути використана фінансовим директором, казначеєм та керівниками структурних підрозділів Казначейства.

На третьому рівні готується зведена таблиця обраних груп (портфелів) фінансових операцій наростаючим підсумком з початку звітного періоду. Така інформація дає змогу проаналізувати ефективність окремих операцій, оцінити роботу окремих фронт-офісних підрозділів, своєчасно виявити можливі негативні тенденції в динаміці портфеля та зробити середньострокові прогнози.

Наступний рівень стосується узагальнення аналітичної інформації та підготовки казначейських звітів. На четвертому рівні готуються щоденні звіти та інтегрується інформація, отримана на попередніх етапах, до рівня головного рахунку. Звіти про казначейські операції банку готуються щодня і подаються до центральної бухгалтерії для складання щоденного балансу, а також керівництву банку. По суті, це щоденний баланс банківського сховища.

Номенклатура рахунків бухгалтерського обліку може бути недостатньою для ефективного процесу контролю. У таких випадках паралельно формуються внутрішні (управлінські) звіти в розрізі аналітичної номенклатури, необхідної для управління фінансовими потоками банку. Наприклад, звіти можуть бути підготовлені за типом операції, за відділом фронт-офісу, який її здійснив, або за періодом проведення операції. Це дає змогу щоденно аналізувати ефективність роботи казначейства, оцінювати потребу в ліквідних коштах, вплив процентного ризику (на основі залишкового строку активних і пасивних операцій) та коригувати валютну позицію.

На п'ятому рівні готується внутрішня звітність казначейства за певний період (як правило, звітний) у сферах, де аналіз необхідний для покращення роботи казначейства. До них відносяться прибутковість різних підрозділів у

звітному періоді, прибутковість окремих видів операцій, витрати на підтримку позицій ліквідності та обов'язкових резервів, прибуток (збиток) від операцій з іноземною валютою та середня ставка за залученими та розміщеними коштами на міжбанківському ринку. Оскільки консолідована фінансова звітність банку за поточний рік складається на основі даних, які щоденно надходять з казначейства до бухгалтерії (4 рівень), то п'ятий рівень аналітичної інформації до бухгалтерії банку не подається або може бути поданий на перевірку.

Інформаційно-аналітичний простір банку потребує постійної підтримки та щоденних дій з отримання, обробки та систематизації даних, які формують інформаційний потік. Такий підхід також може бути використаний у процесі формування глобальної банківської інформаційної мережі. Цей процес формування організованого інформаційно-аналітичного поля є основою для прийняття фінансових управлінських рішень щодо управління активами та пасивами як на рівні казначейства, так і на рівні всього банку.

Таким чином, завершуючи дослідження теоретичних засад організації та здійснення активних операцій в банках України, представлених у Розділі 1, слід виділити наступні моменти. Активні операції в банках виступають основним джерелом формування фінансових результатів від використання банківськими установами залучених коштів. Класифікація активних операцій включає досить широкий спектр видів, що дозволяє банкам диверсифікувати свою діяльність. Особливе значення для ефективного розвитку національної економіки мають інвестиційні операції банків та різноманітні операції банків з цінними паперами. Спектр цінних паперів, з якими працюють банки, є досить широким, а тому інвестиційні операції банків є різноманітними. Активні операції банків пов'язані з великими ризиками можливості неповернення вкладених коштів, а тому актуальним завданням стає розробка ефективних систем управління ризиками за активними операціями в банківських установах. У зв'язку з цим банкам необхідно формувати відповідне інформаційне середовище, якість наповнення якого буде зумовлювати ефективність прийнятих управлінських рішень щодо ризиків за активними операціями банків.

РОЗДІЛ II
ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ
БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ
(на матеріалах АТ «Укрексімбанк»)

2.1. Оцінка діяльності АТ «Укрексімбанк»

Публічне акціонерне товариство “Державний експортно-імпорتنний банк України” (“Укрексімбанк”) засновано у 1992 році. Станом на 31 грудня 2018 року 100% статутного капіталу “Укрексімбанку” належить державі в особі Кабінету міністрів України.

Історично склалося так, що основна діяльність “Укрексімбанку” включала обслуговування різних експортно- імпорتنних операцій. Наразі “Укрексімбанк” має диверсифіковану клієнтську базу, що включає значну кількість великих промислових і державних підприємств. “Укрексімбанк” приймає вклади від фізичних та юридичних осіб і надає кредити, здійснює платіжне обслуговування в Україні та переказ коштів за кордон, операції з обміну іноземних валют, інвестує кошти, здійснює розрахунково-касове обслуговування клієнтів та надає інші банківські послуги. Однією із головних функцій “Укрексімбанку” є сприяння, від імені Уряду України, обслуговуванню кредитних договорів, що підписані Урядом України та урядами інших держав. “Укрексімбанк” виступає агентом Уряду України та обслуговує кредити від іноземних фінансових установ у відповідності до зазначених договорів.

Місія банку - фінансування інвестиційних проектів (державних і приватних), спрямованих на розвиток галузей з високою доданою вартістю, підприємств-виробників експортоорієнтованої та імпортозамінної продукції, залучення зовнішніх кредитних ресурсів для поліпшення ефективності економіки України (у тому числі впровадження енергозберігаючих технологій), обслуговування зовнішньоекономічних операцій клієнтів, виконання функцій фінансового агента Уряду України. В поточних умовах, з метою виконання цієї

місії банк проводить в тому числі значні обсяги операцій з цінними паперами Уряду України та державними підприємствами.

Щоб детальніше ознайомитися із фінансовою діяльністю Укрексімбанку та її ефективністю доцільно розглянути певні показники, що представлені в табл. 2.1-2.3, а також тенденції яких для наочності зображені на рис. 2.1-2.5.

Таблиця 2.1.

Динаміка основних показників діяльності за даними консолідованої фінансової звітності Укрексімбанку за 2020-2022 рр.

млн. грн.

Показник	На 31.12.20р.	На 31.12.21р.	На 31.12.22р.	Темп приросту 2021/2020, %	Темп приросту 2022/2021,%
Активи	192 835	192 086	234 156	-0,4	21,9
Кредити клієнтам	48 962	77 601	83 015	58,5	6,9
Інвестиційні цінні папери	88 727	66 196	62 487	25,4	-5,6
Зобов'язання	182 511	179 640	232 130	-1,6	29,2
Власний капітал	10 324	12 447	2 026	20,6	-83,7
Прибуток	-5 604	2 728	-7 718	148,7	-382,9

Отже, за даними табл. 2.1. зростання банківських активів станом на кінець звітного 2022 р. становив більше 21% в основному за рахунок зростання інвестиційного портфелю на майже 7%, однак при цьому інвестиції в цінні папери впали на 5,6%. У звітному році банк отримав значний збиток, хоча за попередній 2021 рік банк одержав прибуток у розмірі близько 3 млн грн., це, на наш погляд, вплинуло на власний капітал, який зменшився на більш як 83%.

Таблиця 2.2.

Аналіз показників, що визначаються НБУ як обов'язкові Укресімбанку
за 2020-2022 рр.

Показники	Станом на 31.12.2020	Станом на 31.12.2021	Станом на 31.12.2022	Нормативні значення
Норматив достатності основного капіталу, %	16,26	11,29	3,84	Не менше 7%
Норматив достатності регулятивного капіталу %	23,27	18,16	7,66	Не менше 10%
Норматив короткострокової ліквідності	84,32	85,58		Не менше 60%
Коефіцієнт покриття ліквідністю LCR: LCRBB за всіма валютами LCRIB в іноземній валюті	342,83 370,85	193,21 163,38	176,73 312,64	Не менше 100%
NSFR «Коефіцієнт чистого стабільного фінансування»	-	122,01	139,06	Не менше 100%

Проаналізувавши табл. 2.2. із негативних тенденцій можна відзначити зниження рівня показника достатності основного та регулятивного капіталу у 2022 році. Це було спричинено початком воєнних дій в Україні та виникненням значних проблем у діяльності вітчизняної банківської системи. Разом з тим банк зобов'язувався досягнути нормативних значень зазначених нормативів до кінця 2023 року.

Таблиця 2.3

Оцінка лімітів відкритої валютної позиції Укресімбанку за 2021-2023 рр.

Ліміти відкритої валютної позиції банку	2021	2022	2023	Нормативне значення
Л13-1	2,55	0,3812	0,7884	(не більше 5% регулятивного капіталу банку),%
Л13-2	0,06	0,7044	0,1957	(не більше 5% регулятивного капіталу банку), %

Згідно із табл. 2.3. можна позитивно відзначити дотримання банком лімітів відкритих довгої та короткої валютних позицій протягом 2021-2023 рр., що викликане надзвичайно жорсткими умовами валютного регулювання в Україні в умовах війни.

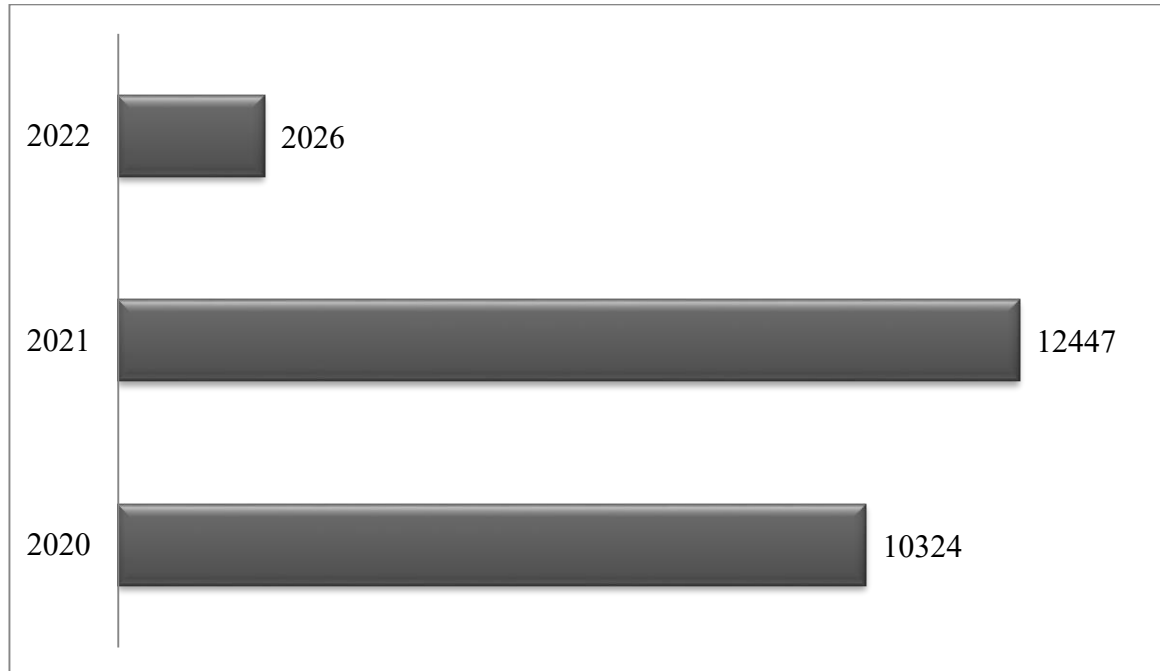

Рис. 2.1. Динаміка капіталу Укрексімбанку за 2020-2022 рр. (млн. грн.)

За даними рис. 2.1. спостерігаємо значне спадання розміру капіталу у 2022 році, що очевидно пов'язано з початком повномасштабної війни на території України.

Станом на 30 вересня 2023 року статутний капітал банку складався з 31 168 806 простих іменних акцій (31 грудня 2022 року: 31 168 806 простих іменних акцій) номінальною вартістю 1 462,04 гривень кожна (31 грудня 2022 року: 1 462,04 гривень кожна). Станом на 30 вересня 2023 року 31 168 806 простих іменних акцій були повністю сплачені та зареєстровані (31 грудня 2022 року: 31 168 806 простих іменних акцій були повністю сплачені та зареєстровані).

Постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2022 року №183 «Деякі питання виплати дивідендів державними банками у 2022 році» затверджено базовий норматив відрахування частки прибутку, що спрямовується до державного бюджету на виплату дивідендів АТ

«Укрексімбанк» за результатами фінансово-господарської діяльності у 2021 році.

У першому кварталі 2022 року банк здійснив перерахування частини прибутку на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2021 році у сумі 1 364 209 тис грн, розмір дивідендів на одну акцію становить 43,77 грн. Відповідно до статті 57 Податкового кодексу України банком нараховано та внесено до бюджету аванс з податку на прибуток у сумі 245 558 тис. грн.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 16 червня 2023 року «Деякі питання діяльності акціонерного товариства «Державний експортно-імпорتنний банк України» банк спрямував частину прибутку 2021 року в сумі 1 364 209 тис грн до резервного фонду та використав для покриття збитків минулих років.

Динаміка активів АТ «УКРЕКСІМБАНК» подана на рис. 2.2.

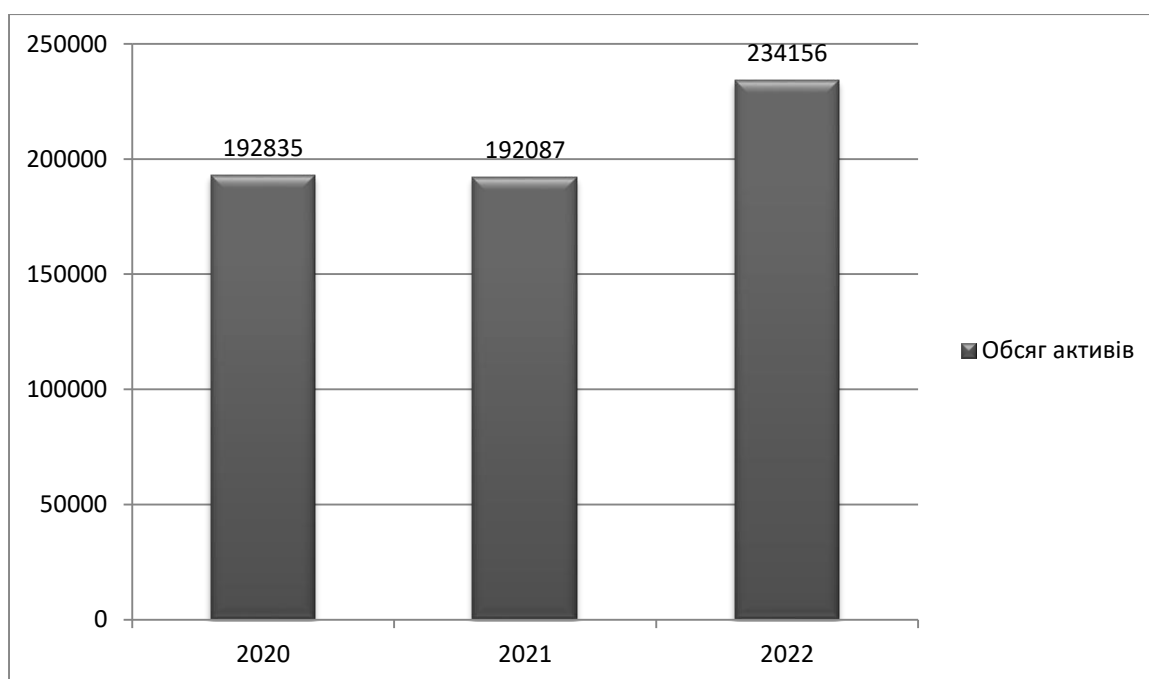

Рис. 2.2. Динаміка активів Укрексімбанку за 2020-2022 рр. (млн. грн.)

Отже, протягом періоду 2020-2022 рр. спостерігається неоднорідна поведінка в динаміці обсягів банківських активів. За період 2020-2021 рр. Спостерігаємо незначне спадання активів, тоді як за 2021-2022 рр. цей показник зріс на понад

21%. Основне збільшення відбулося за рахунок зростання грошових коштів та їх еквівалентів.

Динаміка зобов'язань АТ «Укресімбанк» за 2020-2022 рр. зображена на рис. 2.3.

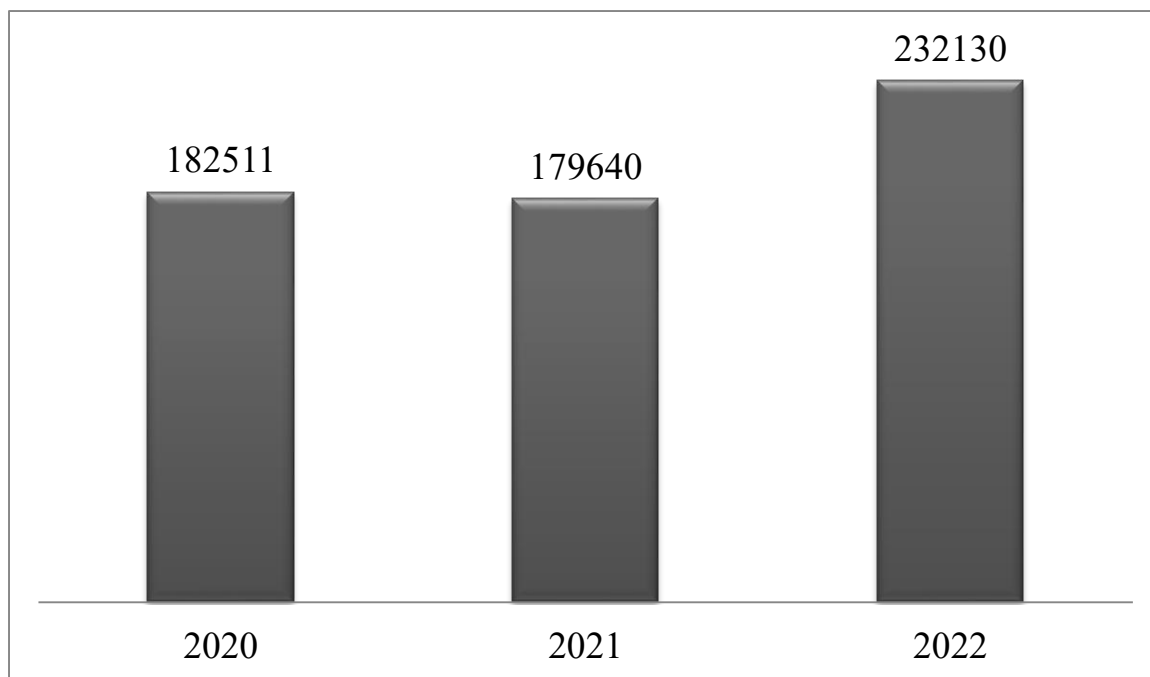

Рис. 2.3. Динаміка зобов'язань Укресімбанку за 2020-2022 рр. (млн. грн.)

За даними рис. 2.3 також спостерігається неоднорідні тенденції в динаміці обсягу банківських зобов'язань. За періоди 2020-2021 рр. спостерігається незначне спадання, а за 2021-2022 рр. відбулося зростання зобов'язань на понад 29%.

Аналіз структури прибутку Укресімбанку за 2020-2022 рр. зображена на рис. 2.4.

В структурі доходів банку переважають процентні доходи, частка яких становить від 73 до 88% на різні дати протягом 2020-2022рр. В звітному періоді спостерігається незначне зменшення частки процентних доходів на користь непроцентних, а також дещо збільшилась частка комісійного доходу.

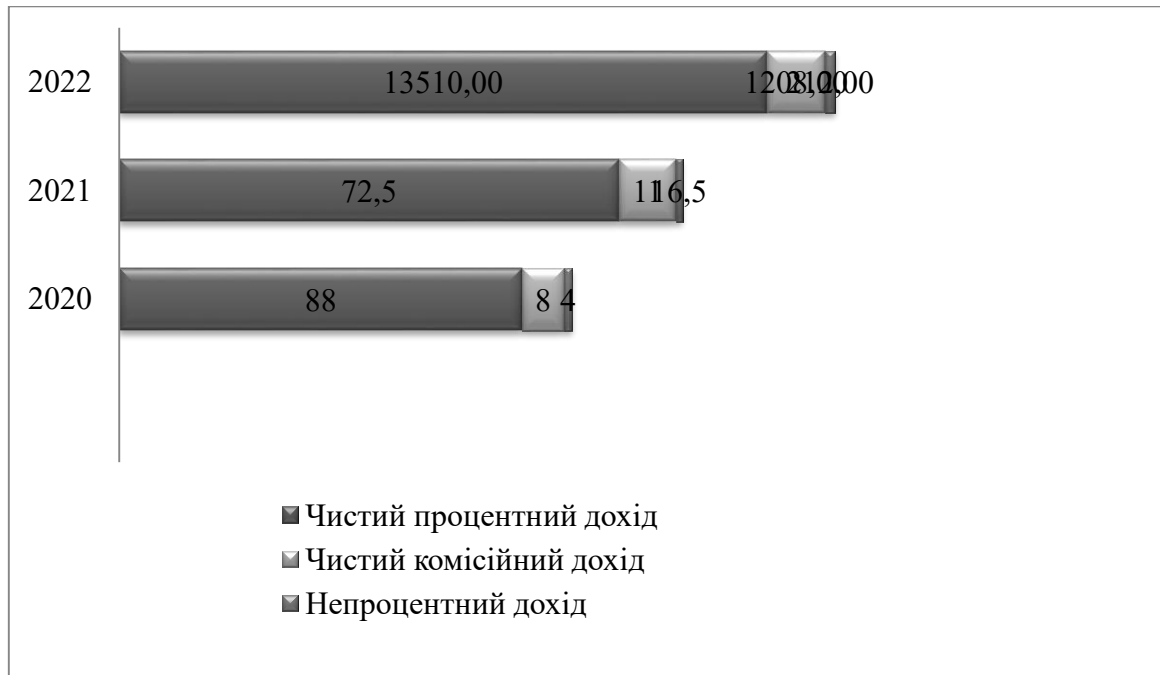

Рис. 2.4. Структура прибутку Укрексімбанку за 2020-2021 рр. (млн грн)

На фінансовий стан банку, як і будь-якого суб'єкта господарювання впливає ряд зовнішніх та внутрішніх чинників, вчасне виявлення та розуміння впливу яких є безумовним фактором успішної діяльності. Для цього існують такі інструменти як SWOT та PEST-аналіз. SWOT аналіз полягає у виявленні сильних та слабких сторін банківської установи, а також визначення загроз та можливостей для результативної діяльності. Відповідно до цього формується матриця SWOT та стратегія вирішення існуючих проблем. Застосування PEST-аналізу дозволяє оцінити зовнішнє середовище, в якому банк здійснює свою діяльність.

Застосування даних інструментів до аналізу діяльності Укрексімбанку відображено в табл. 2.4-2.6.

Таблиця 2.4.

Сильні та слабкі сторони Укрексімбанку

Функціональні сфери внутрішнього середовища	Сильні сторони	Оцінка фактора за ступенем впливу на банк, в балах	Слабкі сторони	Оцінка фактора за ступенем впливу на банк, в балах
Маркетинг	1. Широкий спектр стандартних та індивідуальних	4	1. Відсутність індивідуального підходу під час	4

	<p>високоякісних банківських операцій всією мережею своїх установ</p> <p>2. Високоякісна реклама, спрямована на формування позитивного іміджу банку</p> <p>3. Регулярний моніторинг розвитку ринку та потреб клієнтів</p>	5	розробки банківського продукту	4
		4	2. Достатньо вузька мережа точок продажу	5
			3. Недостатньо ефективна система стимулювання збуту	4
			4. Відсутність інновацій у сфері маркетингу	4
Технологія	<p>1. Впровадження новітніх ІТ-систем</p> <p>2. Удосконалення технологій продажу й супроводження продуктів та послуг</p> <p>3. Поєднання технології використання програмних систем власної розробки, програмних продуктів і апаратних засобів від відомих виробників</p> <p>4. Власний процесинговий центр для обслуговування карток платіжних систем Visa International, MasterCard Worldwide, American Express</p>	4	1. Слабка інноваційна політика	3
		4	2. Низька функціональність системи інтернет-банкінгу	4
		3	3. Відсутність зусиль на впровадження систем самообслуговування	3
Фінанси та інформація	<p>1. Достатньо високий рівень забезпечення власним капіталом</p> <p>2. Вдосконалення інформаційної інфраструктури</p> <p>3. Постійне вдосконалення системи резервування інформаційних ресурсів</p> <p>4. Функціонування системи моніторингу та управління інформаційною інфраструктурою</p>	5	1. Збиток від фінансової діяльності за підсумками третього кварталу 2014 року	5
		4	2. Не досконала система управління валютними ризиками, що призвела до негативних фінансових результатів	5
		3		
		3		
Персонал	<p>1. Наявність ефективного та високопрофесійного, згуртованого та відповідального колективу</p> <p>2. Здатність персоналу гнучко реагувати на зміни у внутрішньому й зовнішньому середовищі</p> <p>3. Підвищення якості навчання працівників та</p>	4	1. Поповнення вакантних місць лише за рахунок внутрішніх ресурсів	3
		5	2. Недостатньо ефективна система мотивації праці	4
		4		

	забезпечення їх соціального захисту			
Організація управління	1. Ефективний менеджмент 2. Залучення провідних фахівців банківського сектору 3. Розширення повноважень регіональних установ банку	5 4 3	1. Керування принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням, що не дозволяє оперативно реагувати на зміни в середовищі	3
Організаційна культура та імідж	1. Постійна робота щодо формування єдиних стандартів діяльності, розвитку корпоративної культури та підвищення рівня лояльності працівників 2. Імідж надійної державної фінансової установи	3 4	1. Відсутність системи контролю за реалізацією положень Кодексу корпоративної етики банку	3

Таблиця 2.5.

Аналіз факторів віддаленого середовища Укрексімбанку

PEST-фактори	Що дає можливість?	Що дає загрозу?
Політичні та правові чинники	1. Підвищення професійності та компетентності уряду та НБУ 2. Політична стабільність 3. Удосконалення законодавства у банківській сфері 4. Поширення обмежень щодо здійснення валютних операцій на небанківські фінансові установи 5. Підвищення заходів щодо боротьби з діяльністю на «чорних» фінансових ринках 6. Надання ширшої самостійності та автономності комерційним банкам 7. Підвищення іміджу держави	1. Нестабільність та невизначеність законодавчої бази 2. Неможливість ведення діяльності на тимчасово окупованій території та в зоні АТО 3. Втрата капіталу у формі основних засобів та готівкових коштів внаслідок націоналізації структурних підрозділів в АР Крим та воєнних дій 4. Прийняття Національним банком України норм та положень що обмежують здійснення банківських операцій 5. Оподаткування пасивних доходів громадян
Економічні чинники	1. Відкриття нових ринків в Європейському союзі, що активізує експортно-імпорتنу діяльність 2. Лібералізація умов ведення бізнесу	1. Прихід на ринок іноземних банків, у яких є доступ до більш дешевих фінансових ресурсів 2. Спад та значні структурні зміни національної економіки

	3. Впровадження реформ щодо активізації інвестиційної діяльності 4. Відсіювання дрібних та неплатоспроможних банків 5. Підвищення доступності фінансових ресурсів	3. Значні валютні коливання 4. Інфляція 5. Зниження купівельної спроможності населення 6. Зниження попиту на банківські послуги
Соціальні та суспільні фактори	1. Підвищення рівня життя населення 2. Покащення демографічних показників, таких як тривалість життя, народжуваність та смертність	1. Недовіра до банківської системи 2. Панічні настрої в суспільстві 3. Зниження соціальної захищеності населення
Технологічні та технічні фактори	1. Можливість використання новітнього технічного забезпечення 2. Використання сучасних банківських технологій	1. Технологічні та технічні прориви у банків-конкурентів

Таблиця 2.6

Стратегічні проблеми розвитку Укрексімбанку та шляхи їх вирішення

Формулювання стратегічних проблем	Оцінка значущості проблеми, бали	Можливі варіанти рішення
Дуже важливі проблеми: 1. Отримання значного збитку за підсумками останнього кварталу	5	1. Підвищення системи страхування фінансових ресурсів та обмеження здійснення ризикових операцій, в т. ч. валютних
2. Втрата капіталу на тимчасово окупованій території та в зоні бойових дій	5	2. Використання сформованих резервів
3. Значний відтік депозитних вкладів фізичних та юридичних осіб	5	3. Покращення умов та підвищення відсоткових ставок на депозити, розробка короткострокових депозитних договорів та «до запитання»
4. Підвищення ризиків кредитування	4	4. Підвищення якості кредитної політики
Важливі проблеми 1. Підвищення рейтингів основних конкурентів	4	1. Активізація найбільш прибуткових та найменш ризикових банківських операцій
2. Потенційна загроза втрати лідируючих позицій на ринку	3	2. Активізація інноваційних технологій
3. Відсутність оперативних джерел залучення коштів	3	3. Пошук потенційних фінансових ресурсів на зовнішніх ринках

<p>Не дуже важливі проблеми</p> <p>1. Низька зацікавленість працівників до залучення потенційних клієнтів</p> <p>2. Збільшення вимог клієнтів щодо надійності та гарантії повернення коштів</p>	<p>3</p> <p>2</p>	<p>1. Удосконалення системи мотивації праці, оптимізація відрядно-преміально системи оплати праці</p> <p>2. Подальше позиціонування себе як надійного державного банку за допомогою маркетингових заходів</p>
---	-------------------	---

2.2. Аналіз портфеля активів АТ «Укресімбанк»

Активи - це ресурси, що знаходяться в розпорядженні банку, використання яких, ймовірно, принесе йому доходи в майбутньому.

Метою аналізу активів банку є оцінка фактичної структури його активів та визначення шляхів їх оптимізації для забезпечення прибутковості та стабільності діяльності банку.

Основним джерелом даних для фінансового аналізу банку є баланс, який відображає всю інформацію про наявність фінансових і майнових активів, що належать банку, обсяг і склад зобов'язань його клієнтів перед банком і зобов'язань банку перед клієнтами. Баланс є основою бухгалтерського балансу комерційного банку, активи якого відображають склад коштів за напрямками їх розміщення, а пасиви - склад фінансових ресурсів (позикового та власного капіталу).

Разом з балансом важливим джерелом інформації для аналізу діяльності банку є додаткова фінансова звітність. Додаткова фінансова звітність включає звіти про кредитну та депозитну діяльність, формування резервів під активні операції та дотримання економічних нормативів, а також звіти про діяльність банку з цінними паперами.

Інші активи включають дебіторську заборгованість та операційні матеріали. Іншими словами, більшість активів не приносять доходу і не можуть бути віднесені до інших категорій активів.

Загальний аналіз активів банку ґрунтується на застосуванні методів вертикального та горизонтального аналізу. У процесі вертикального або структурного аналізу активів визначається частка активів відповідно до їх

використання, ліквідності та прибутковості, а також склад і структура кожного виду активів, таких як кредитний портфель, портфель цінних паперів, високоліквідні активи та інші активи. Результати цього аналізу використовуються в процесі оцінки та оптимізації якості структури активів.

Характер кредитної та інвестиційної політики впливає на прибутковість та ліквідність комерційних банків. Збільшення частки кредитних та інвестиційних вкладень у загальних активах свідчить про те, що банк намагається підвищити прибутковість своїх активів за рахунок ліквідності.

Таблиця 2.7

Критерії оцінки кредитно-інвестиційної політики банку

Значення показника питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля в активах	Характеристика кредитно-інвестиційної політики
Менше 65 %	Пасивна
65 % - 75 %	Активна
Більше 75 %	Ризикова

Склад і структура банківських активів допомагають виявити спрямованість діяльності банку та визначити основні чинники її зростання або зниження.

Метою аналізу структури активів банку є визначення достатності рівня диверсифікації активних операцій банку та оптимальності їх структури, а також попереднє визначення розвитку зовнішніх умов на різних сегментах ринку банківських послуг і продуктів та залежності банку від загальноекономічних і регіональних тенденцій.

Диверсифіковані активи - це активи, які рівномірно розподілені між різними галузями. Активи, структуровані таким чином, що на будь-яку одну групу припадає понад 50%, є недиверсифікованими. Диверсифікація як засіб зниження банківського ризику є дуже важливою особливістю банківської діяльності. Це пов'язано з тим, що тільки структура з різними напрямками інвестування може захистити банки від системних та ринкових ризиків.

Таблиця 2.8

Оцінка ризиковості кредитно-інвестиційної політики Укрексімбанку за
2020-2022 рр.

Показник	На 31.12.20 %	На 31.12.21 %	На 31.12.22 %
Питома вага кредитно-інвестиційного портфеля в активах	71,99	75,4	62,4
Характер кредитно-інвестиційної політики	Активна	Ризикова	Пасивна

Отже, діяльність банку характеризується різною за ризиком кредитно-інвестиційною політикою. Згідно із табл. 2.8 кредитно-інвестиційну політику банку в 2020 р. можна охарактеризувати як активну, оскільки значення показника питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля в активах нижче 75%, в 2021 р. – ризикову, проте у звітному періоді спостерігається значний спад цього показника порівняно із показниками попередніх років і кредитно-інвестиційну діяльність Укрексімбанку можна охарактеризувати як пасивну. Це в першу чергу пов'язано із початком війни в Україні та значним скороченням ділової активності в економіці держави.

Таблиця 2.9

Аналіз структури кредитного кредитних зобов'язань Укрексімбанку за
2020-2022 рр.

млн. грн.

Кредитні зобов'язання	2020	%	2021	%	2022	%
Зобов'язання з надання кредитів	11513	94,9	14032	81,2	24309	82,7
Фінансові гарантії	273	2,3	1566	9,1	3393	11,5
Акредитиви	146	1,2	1568	9,1	1367	4,6
Авалювання векселів	334	2,8	400	2,3	340	1,2
Резерв під зменшення корисності	(143)	(1,2)	(291)	(1,7)	(520)	(-)
Всього	12123	100	17276	100	29410	100

Отже, в структурі кредитного портфеля домінують зобов'язання з надання кредитів, частка яких становить більше 80% протягом звітного періоду. Проте

протягом 2021-2022 років спостерігається зменшення частки зобов'язань з надання кредитів на понад 10% та збільшення частки фінансових гарантій на понад 7%.

Розмір та види застави, що вимагається Банком, залежать від оцінки кредитного ризику контрагента. Банк запровадив основні принципи прийнятності різних видів застави та параметрів оцінки.

Основні види отриманої застави включають:

- ▶ при наданні цінних паперів на умовах позики та операціях зворотного «репо» – грошові кошти або цінні папери;
- ▶ при комерційному кредитуванні – об'єкти нерухомого майна, запаси та торгова дебіторська заборгованість;
- ▶ при кредитуванні фізичних осіб – застава житла і транспортних засобів.

Банк здійснює моніторинг ринкової вартості застави, вимагає додаткової застави згідно з базовими угодами, а також здійснює моніторинг ринкової вартості застави, що отримана, при перевірці достатності резерву під зменшення корисності кредитів.

Кредити та аванси клієнтам були видані таким категоріям клієнтів:

Таблиця 2.10

Оцінка структури кредитного портфеля Укрексімбанку за категорією позичальника в 2020-2022 рр.

млн. грн.

Категорії позичальників	2020	%	2021	%	2022	%	Темп приросту, 2022/2021, %
Юридичні особи	77074	80,3	57323	66,1	63622	61,4	10,9
Державні підприємства	16756	17,5	27879	32,1	38350	37	37,6
Фізичні особи	2164	2,2	1455	1,8	1630	1,6	12,01
Всього	95994	100	86657	100	103602	100	19,6

Згідно із табл. 2.10 найвагомішою категорією позичальників банку є юридичні особи, на яких припадає понад 60%. Цей показник значно впав у 2021-2022 рр. у порівнянні із 2020 роком, у якому така частка становила понад 80%. Державні підприємства займають у 2022 році понад 35% кредитного портфелю, що свідчить про зростання вагомості цього виду клієнтів Укрексімбанку. Загалом за період 2021-2022 рр. темп приросту обсягів кредитів наданих юридичним особам склав понад 10%, державним підприємствам – понад 37% та фізичним особам – близько 12%.

Кредити надаються підприємствам, що здійснюють свою діяльність на території України в таких галузях:

Таблиця 2.11

Оцінка структури кредитного портфеля Укрексімбанку за галузями економіки в 2020-2022 рр.

Галузь економіки	2020, %	2021, %	2022, %
Енергетика	15,1	18,0	19,3
Торгівля	8,8	10,6	14,6
Сільське господарство	14,4	19,0	13,3
Видобувна галузь	5,1	8,6	13,1
Будівництво доріг	1,3	7,3	6,9
Будівництво	2,0	3,9	6,3
Нерухомість	9,5	7,8	5,8
Машинобудування	8,4	5,2	4,9
Транспорт та зв'язок	4,2	4,7	3,8
Металургія	8,5	1,5	1,6
Фізичні особи	2,3	1,7	1,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,1	1,6	1,6
Виробництво будівельних матеріалів	0,9	0,9	1,5
Фінансова діяльність	0,4	1,1	1,2
Хімічна промисловість	11,9	2,0	1,2
Виробництво гумової та пластикової продукції	1,0	1,1	1,2
Легка промисловість	0,4	0,5	0,6
Інша переробна діяльність	0,3	0,3	0,3
Целюлозно-паперова промисловість	0,3	0,3	0,3
Деревообробна промисловість	-	0,2	0,2
Готелі та ресторани	-	3,1	0,1
Інше	0,5	0,6	0,6
Всього	100	100	100

Отже, кредитна діяльність банку відзначається значною диверсифікацією за галузями економіки, оскільки найсуттєвіша частка у 2022 році становить менше 20% і припадає на енергетику. На торгівлю, сільське господарство та видобувну галузь припадає 14 та по 13 відсотків відповідно, на інші - менше 10%.

Кредити юридичним особам включають дебіторську заборгованість за фінансовою орендою, яку можна проаналізувати таким чином:

Таблиця 2.12

Аналіз дебіторської заборгованості Укрексімбанку за фінансовою орендою в 2020-2022 рр.

млн. грн.

Валові інвестиції у фінансову оренду, дебіторська заборгованість	2020	Питом а вага	2021	Питом а вага	2022	Пито ма вага	Темп прирост у 2022/2021, %
До 1 року	448	22,2	471	27	505	35,5	7,2
Від 1 до 2 років	1574	77,8	425	24,6	427	30	0,5
Від 2 до 3 років			402	23	416	29,3	3,5
Від 3 до 4 років			391	22,4	69	4,9	-8,2
Від 4 до 5 років			56	3	4	0,3	-9,3
Всього	2022	100	1745	100	1421	100	-18,6

Банк на власний розсуд класифікував деякі інвестиції в інструменти капіталу, раніше класифіковані як наявні для продажу, в якості інвестицій в інструменти капіталу, які оцінюються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід, на тій підставі, що вони не є призначеними для торгівлі. До таких інвестицій головним чином відносяться обов'язкові вкладення в капітали бірж і клірингових організацій, інвестиції, що виникли в результаті отримання Банком пайових цінних паперів в обмін на погашення боргу, і стратегічні інвестиції в інших банках. Інвестиційні цінні папери Укрексімбанку включають:

Таблиця 2.13

Аналіз структури інвестиційного портфеля Укрксімбанку
за 2020-2022 рр.

млн. грн.

Інвестиційні цінні папери за справедливою вартістю	2020	%	2021	%	2022	%	Темп приросту, 2022/2021, %
ОВДП	13877	95,4	12430	97,6	12522	99,8	0,7
Облігації підприємств	341	2,3	284	2,2	-	-	-
Акції підприємств	23	0,2	23	0,2	22	0,2	-4,3
Муніципальні облігації	302	2,1	-	-	-	-	-
Всього	14544	100	12737	100	12544	100	-1,5

У структурі інвестиційного портфелю переважають ОВДП, частка яких у 2022 році становила майже 100%, також відзначається збільшення цієї частки 2020-2021 рр. В динаміці спостерігається приріст інвестицій у ОВДП в 2022 році на 0,7%, та зменшення обсягів інвестицій у інші цінні папери, що присутні в інвестиційному портфелі банку.

2.3. Аналіз кредитних та інвестиційних ризиків банку

Укрксімбанк розглядає кредитний ризик як ймовірність передчасного та/або неповного повернення коштів, що належать клієнтам (контрагентам). Управління кредитним ризиком спрямоване насамперед на забезпечення виконання клієнтами (контрагентами) Банку своїх зобов'язань у формі, обсязі та у строки, достатні для підтримання показників ліквідності, прибутковості та капіталу у прийнятних для Банку межах. В процесі управління кредитним ризиком Банк розглядає комбінацію наступних інструментів

- структурне (стратегічне) управління - структура та обсяг кредитного портфеля (балансового та позабалансового) на адекватному рівні з урахуванням можливих або неочікуваних змін у фінансово-економічному середовищі в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі;

- поточний (оперативний) контроль - прийнятна якість та кількість окремих кредитів і зобов'язань з кредитування з урахуванням можливих або непередбачуваних змін у фінансово-економічному середовищі;

- структурне (стратегічне) та поточне (оперативне) управління впливом резервів під знецінення на нормативи достатності капіталу банку в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі з урахуванням передбачуваних та непередбачуваних змін якості окремих кредитів, кредитних портфелів та кредитного портфеля в цілому.

Банк здійснює управління та контроль кредитного ризику на основі таких принципів

- встановлення цільових значень кредитного ризику (оптимальних та прийнятних для банку), матеріальних значень (небажаних, але керованих) та порогових значень (таких, що потребують негайного реагування)

- надавати кредити або приймати зобов'язання з кредитування лише відповідно до затвердженої кредитної політики та внутрішніх правил банку;

- створювати та підтримувати резерви під кредитні операції в розмірі, не меншому за найкращу оцінку банку;

- постійний моніторинг фактичних ключових показників кредитного ризику на рівні окремих кредитів/заборгованості, кредитного портфеля та кредитного портфеля в цілому

- вжиття ефективних заходів у разі досягнення індикаторами кредитного ризику лімітів та/або порогових значень.

Індивідуальний кредитний ризик - це ризик, пов'язаний з окремими операціями або контрагентами. Банк класифікує кредити та клієнтів (або контрагентів) на основі кредитоспроможності клієнта (або контрагента) за допомогою внутрішньої рейтингової системи, оцінює якість погашення кредитів, оцінює та контролює вартість та ліквідність застави, встановлює ліміти

кредитного ризику, здійснює моніторинг дотримання цих лімітів та формує відповідні резерви під знецінення. Управління індивідуальним кредитним ризиком здійснюється шляхом створення резервів.

Кредитна політика Банку визначає вид застави, що вимагається за окремими операціями, галузями економіки або клієнтами. Основні види застави включають гарантії великих банків, депозити в Банку, заставу майна, обладнання та транспортних засобів. Банк вимагає обов'язкового страхового покриття застави, наданої клієнтами.

Для обмеження індивідуального кредитного ризику банк встановлює максимальні ліміти на кредитні операції (кредити, цінні папери та дебіторську заборгованість) на одного контрагента (або групу пов'язаних контрагентів), включаючи позабалансові зобов'язання, та на одного інсайдера, включаючи позабалансові зобов'язання (максимальні ліміти на кредити, цінні папери та дебіторську заборгованість).

Портфельний кредитний ризик - це ризик, характерний для кредитних операцій (кредитів, цінних паперів та дебіторської заборгованості) та груп контрагентів зі схожими кредитними характеристиками. Кредитний ризик за кредитними портфелями характеризується: галузевою класифікацією на основі внутрішньої системи кредитних рейтингів, що характеризує систематичний ризик галузі; моніторингом структури кредитного портфеля (за категоріями клієнтів, галузями, клієнтами та кредитними рейтингами); встановленням лімітів концентрації та їх належним моніторингом і контролем, диверсифікація кредитного портфеля (як за галузями, так і за категоріями клієнтів). У розрізі галузей - максимальний загальний розмір «великих» кредитів (що становлять 10% і більше регулятивного капіталу банку щодо кожного клієнта або групи пов'язаних клієнтів), максимальний загальний розмір кредитів, наданих клієнтам, концентрація кредитного портфеля за категоріями клієнтів, сукупні зобов'язання п'яти найбільших клієнтів, сукупні зобов'язання десяти найбільших клієнтів, а також наступні ліміти забезпечувати диверсифікацію кредитного портфеля (як за галузями, так і за категоріями клієнтів).

Ризики за зобов'язаннями, пов'язаними з кредитуванням банк надає своїм клієнтам гарантії, за якими від банку може вимагатися здійснити платежі від імені відповідних клієнтів. Ці гарантії наражають Банк на ті ж ризики, що й кредити, але вони зменшуються за рахунок застосування аналогічних процедур та політик управління. Банк зобов'язаний здійснювати платежі по пред'явленні документації, що відповідає умовам акредитива. Непокриті акредитиви наражають Банк на кредитний ризик та інші подібні ризики, які знижуються за рахунок застосування аналогічних процедур та політики контролю.

Максимальний рівень кредитного ризику в окремому звіті про фінансовий стан (окремому балансі) визначається до врахування пом'якшуючого ефекту від використання застави, а балансова вартість є найбільш прийнятною. Якщо фінансовий інструмент відображається за справедливою вартістю, ця сума відображає поточний кредитний ризик, але не відображає максимальний ризик, що може виникнути в майбутньому внаслідок змін у вартості.

Найвищий рейтинг, A+, характеризує дуже високу здатність боржника виконувати свої зобов'язання, тоді як найнижчий рейтинг, F, присвоюється боржникам, які припинили свою діяльність та/або були оголошені банкрутами.

У наведеній нижче таблиці рейтинги A та B відображають найнижчий рівень кредитного ризику для кредитів, які не є простроченими або знеціненими на індивідуальній основі. Інші позичальники з добрим фінансовим станом і хорошим статусом погашення боргу включені до кредитів з рейтингом C. Рейтинг D або нижчий вказує на нижчу кредитну якість, ніж попередній рейтинг, але кредити цієї категорії не обов'язково є індивідуально знеціненими.

Для прострочених та індивідуально знецінених кредитів рейтинг D або вище вказує на те, що кредит може бути не погашений вчасно внаслідок несприятливих комерційних, фінансових або економічних умов; рейтинги E та F або відсутність рейтингу вказують на високу ймовірність дефолту, незадовільну діяльність позичальника збитковість або припинення діяльності. Для іноземних кредитних установ рейтинги A та B відповідають рейтингу Fitch BBB- або вище,

рейтинг С відповідає ВВВ- менше ССС+ або вище, а рейтинг D або нижче відповідає ССС+ або нижче.

Таблиця 2.16

Стан якості портфеля активів Укрексімбанку на 31.12.2022 року

млн. грн.

Види активів	Високий рейтинг	Стандартний рейтинг	Низький рейтинг	Кредитно-знецінені	Усього
Фінансові активи	79409	210	1,3	-	79621
Грошові кошти та їх еквіваленти					
Кредити та аванси банкам	536	60	-	-	596
<i>Кредити та аванси клієнтам</i>					
Юридичні особи	12753	4466	4947	32437	54603
Фізичні особи	106	-	11	-	117
Державні компанії	15974	13418	5434	-	33826
<i>Інвестиції в ЦП за справедливою вартістю</i>					
	22	-	12810	-	12832
<i>за амортизованою вартістю</i>					
	97	-	22392	-	22489
Інші фінансові активи	-	95	107	128	330
Усього	112158	19775	49935	37678	219546
Кредитні зобов'язання та контракти					
Фінансові гарантії	1289	1790	314	-	3393
Зобов'язання з надання кредитів	13044	9374	1634	234	24286
Акредитиви	788	-	-	-	788
Авалювання векселів	243	97	-	-	340
Усього кредитні зобов'язання та контракти	15391	11258	1948	234	28831
Усього	127549	31033	51883	37912	248377

Таблиця 2.17

Стан якості портфеля активів Укресімбанку на 31.12.2021 року

млн. грн.

Види активів	Високий рейтинг	Стандартний рейтинг	Низький рейтинг	Кредитно-знецінені	Усього
Фінансові активи					
Грошові кошти та їх еквіваленти	38834	2721	-	-	41555
Кредити та аванси банкам	375	7903	14	330	8622
<i>Кредити та аванси клієнтам</i>					
Юридичні особи	11819	11425	8844	11993	44081
Фізичні особи	160	-	8	13242	14695
Державні компанії	12340	7234	8115	193	27881
<i>Інвестиції в ЦП за справедливою вартістю</i>					
	12776	-	-	-	12776
<i>за амортизованою вартістю</i>					
	30186	-	-	-	30186
Інші фінансові активи	-	30	34	80	144
Усього	106490	29313	17001	27124	179928
Кредитні зобов'язання та контракти					
Фінансові гарантії	1003	215	349	-	1567
Зобов'язання з надання кредитів	7792	4347	1888	1	14028
Акредитиви	2	1113	-	-	1115
Авалювання векселів	85	315	-	-	400
Усього кредитні зобов'язання та контракти	8882	5990	2237	1	17110
Усього	115373	35302	19238	27125	197038

Політика банку полягає в тому, щоб підтримувати чіткі та послідовні кредитні рейтинги по всьому кредитному портфелю. Система присвоєння рейтингів спирається на методологію фінансового аналізу, яка враховує оброблену ринкову інформацію для встановлення основних припущень, що використовуються для оцінки ризику сторін угоди. Усі внутрішні категорії ризиків визначаються відповідно до рейтингової політики банку. Відповідні рейтинги ризиків аналізуються та переглядаються на регулярній основі.

У таблиці нижче вказана вартість забезпечення, що приймається банком до врахування при оцінці зменшення корисності активів, в сумі що не перевищує балансову вартість кредиту. При розрахунку зменшення корисності банком не враховуються деякі види застави, зокрема торгова дебіторська заборгованість, запаси, рухоме майно.

Таблиця 2.18

Динаміка вартості забезпечення за банківськими активами Укресімбанку
в 2020-2022 рр.

млн. грн.

Категорія забезпечення	2020	2021	2022
За кредитами юридичним особам	56275	25235	32438
За кредитами фізичним особам	2021	1288	1513
За кредитами державним підприємствам	270	191	3523
Усього	58567	26713	37474

Ринкові ризики систематично управляються в комплексі:

- Управління процентним ризиком
- Управління валютним ризиком

Банк розглядає процентний ризик як нездатність утримувати ризик ліквідності та ризик достатності капіталу в прийнятних межах через перевищення процентних доходів над процентними платежами на суму, достатню для виконання зобов'язань з виплати процентів, при цьому основним джерелом процентного ризику є невідповідність між процентними доходами та процентними платежами за сумою та строками погашення. На нашу думку,

основним джерелом процентного ризику є невідповідність між процентними доходами та процентними платежами.

Управління процентним ризиком здійснюється шляхом систематичного поєднання наступних заходів.

- Структурне (стратегічне) та поточне (оперативне) управління процентними активами з метою досягнення прийнятної структури та обсягу процентних доходів з урахуванням можливих та непередбачуваних змін процентних ставок у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі;

- структурне (стратегічне) та поточне (оперативне) управління процентними пасивами з метою досягнення прийнятної структури та обсягу процентних платежів з урахуванням можливих та непередбачуваних змін процентних ставок у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі.

Управління процентним ризиком має на меті забезпечення перевищення процентних доходів над процентними платежами в обсязі, необхідному для виконання зобов'язань банку з виплати процентів, та утримання ризику ліквідності і ризику достатності капіталу в прийнятних для банку межах, і здійснюється шляхом

- Встановлення цільових значень процентного ризику (оптимальних та прийнятних для банку), критичних значень (небажаних, але керованих) та порогових значень (таких, що потребують негайного реагування);

- здійснювати постійний моніторинг фактичних значень ключових індикаторів процентного ризику;

- вжиття ефективних заходів у разі досягнення індикаторами процентного ризику критичних та/або порогових значень; та

Ключові показники процентного ризику, їх цільові значення, критичні значення та порогові значення переглядаються не рідше одного разу на рік та затверджуються Правлінням Банку. У наведеній нижче таблиці показано чутливість консолідованого звіту про прибутки та збитки (консолідованого звіту про фінансові результати) Банку до обґрунтованих змін у процентних ставках, припускаючи, що всі інші змінні величини залишаються незмінними.

Таблиця 2.21

Чутливість до можливих змін у процентних ставках Укрексімбанку
в 2022 році

Валюта	2022 рік				
	Основа процентної ставки	Збільшення у базисних пунктах	Вплив на прибуток до оподаткування	Зменшення у базисних пунктах	Вплив на прибуток до оподаткування
Гривня	НБУ	+500	(409960)	-500	409960
Гривня	UIRD	+500	395715	-500	(395735)
Долар США	SOFR	+100	(170586)	-100	170586
Долар США	LIBOR	+100	(145593)	-100	145418
Долар США	UIRD	+100	112030	-100	(112030)
Євро	Euribor	+75	7749	-75	(7749)
Євро	UIRD	+75	37691	-75	(37691)
Усього			(173314)		172759

Чутливість консолідованого звіту про прибутки та збитки (консолідованого звіту про фінансові результати) відображає вплив припустимих змін у процентних ставках на чистий процентний дохід банку за один рік, визначений на основі плаваючої процентної ставки за неторговими фінансовими активами, наявними станом на звітну дату.

РОЗДІЛ III

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

3.1. Забезпечення якості кредитних портфелів банків

Проблема низької якості кредитів надто довго була головним болем для регуляторів та топ-менеджменту українських банків: після фінансової кризи 2008-2009 років структура активів банків відновилася, але девальвація гривні, анексія Криму та військовий конфлікт в Україні різко погіршили ситуацію з погашенням кредитів, а їх відновлення було перервано.

Оцінити структуру та динаміку непрацюючих кредитів в Україні на основі офіційних даних непросто через фрагментарність інформації та заплутаність термінології: НБУ розкриває структуру простроченої заборгованості за секторами лише для нефінансових компаній, тоді як регулятор не розкриває обсяги простроченої заборгованості за споживчими житловими кредитами, муніципальними кредитами та державними позиками .

Окрім показника простроченої заборгованості, банки та НБУ використовують кілька термінів для визначення непрацюючих кредитів. Це так звані непрацюючі кредити (NPLs), які включають безнадійні кредити (V категорія якості) та сумнівні кредити (IV категорія якості).

За 2018 р. обсяг недіючих кредитів суттєво зріс: на 23% з 153 до 188 мільярдів гривень, тоді як загальний портфель кредитів клієнтам збільшився лише на 8%. Це частково пояснюється перерахунком валютних позик за новим курсом і відносно більшими сумами валютних кредитів у проблемному портфелі.
[34]

На думку банківських працівників, не зовсім коректно відносити весь портфель непрацюючих та сумнівних кредитів до непрацюючих кредитів. Строго кажучи, до цієї категорії можна віднести і кредити клієнтів, які не мають

ознак знецінення. Наприклад, через пролонгований термін погашення і не пов'язані з погіршенням фінансового стану клієнта.

Варто пам'ятати, що активи, класифіковані як негативні, покриваються заставою і не є остаточними втратами банку, оскільки тривають судові процеси щодо їх стягнення.

За словами спікерів українських банків, непрацюючі кредити становлять близько 20% кредитного портфеля України, і ця цифра є дещо перебільшеною. Тим часом міжнародні рейтингові агентства Fitch, Moody's та S&P оцінюють частку непрацюючих кредитів в українській банківській системі в межах 30-40% і відзначають, що вона зростає.

Факторів, що пояснюють зростання непрацюючих кредитів, було більш ніж достатньо. По-перше, девальвація гривні призвела не лише до номінального перерахунку валютних непрацюючих кредитів, а й до реального погіршення фінансового стану багатьох позичальників. Платоспроможність погіршилася, а фактичний грошовий потік, що генерується клієнтами, зменшився як через девальвацію, так і через скорочення доходів від продажу товарів та послуг компаніями певних галузей, у тому числі імпортерами.

По-друге, анексія Криму та законодавча заборона банківської діяльності на тимчасово окупованих територіях призвели до збитків банків.

По-третє, введення надзвичайного стану в банківській системі Донецької та Луганської областей призвело до погіршення якості активів.

Запровадження мораторію на іпотечне кредитування фізичних осіб в іноземній валюті також не сприяло зменшенню непрацюючих кредитів.

Традиційно слабка система захисту прав кредиторів також продовжує чинити значний тиск на якість кредитування. Наразі процедури стягнення заборгованості тривають від трьох до п'яти років, а банки отримують 25-50% від ринкової вартості в результаті примусового продажу майна. Крім того, банки витрачають кошти на судові розгляди. Існують значні проблеми з продажем житлової нерухомості.

У відповідь на виклики несприятливого зовнішнього середовища більшість банків країни обмежили кредитування нових позичальників, посилили

моніторинг їхнього фінансового стану та вимагають від клієнтів наявності ліквідної застави та гарної кредитної історії.

Банки з найвищим рейтингом мають більший обсяг або частку непрацюючих або проблемних кредитів, вищі темпи зростання проблемних активів або нижчий рівень покриття непрацюючих кредитів резервами під кредитні ризики.

Укрсиббанк, системно важливий державний банк, посідає третє місце в рейтингу проблемності кредитного портфеля через непрацюючі кредити у розмірі 12,9 млрд грн, що на 3,6 млрд грн більше, ніж з початку року. Це можна пояснити тим, що більша частина приросту є технічною переоцінкою гривневого еквіваленту кредитів, облікованих в іноземній валюті. Водночас, без урахування валютних переоцінок приріст непрацюючих кредитів становить лише 3% кредитного портфеля.

Як показує досвід низки ліквідованих цього року банків, маніпуляції з обліком при віднесенні кредитів до певних категорій якості є поширеним явищем, поряд з юридично обґрунтованими методами позбавлення від непрацюючих кредитів, такими як продаж або списання непрацюючих кредитів. Тому низька офіційна частка прострочених кредитів не гарантує реальної якості кредитного портфеля.

Великі обсяги непрацюючих кредитів можуть погіршити фінансовий стан банку через втрату активів, що приносять дохід. Крім того, банки змушені нести значні витрати через формування резервів на покриття збитків за кредитами. Погіршення якості активів негативно впливає на прибутковість, сповільнює кредитну активність та чинить тиск на ліквідність банків з непрацюючими кредитами.

Тим не менш, передчасно ототожнювати якість активів і надійність банку. По-перше, іноземні банки все ще мають непрацюючі кредити, накопичені до кризи 2009 року. Однак вони залишаються більш надійними, ніж багато фінансових установ. Європейські дочірні банки, які ще не пішли з ринку, незважаючи на наявність проблемних кредитів, користуються високим рівнем підтримки з боку материнських компаній, що дозволяє їм формувати адекватні

резерви під кредитні ризики та задовольняти свої потреби в ліквідності. На відміну від багатьох вітчизняних банків, європейські та американські дочірні банки мають зовнішній стимул вести максимально точну фінансову звітність.

По-друге, значна частка непрацюючих кредитів нових лідерів роздрібного ринку пояснюється їхньою орієнтацією на високомаржинальне незабезпечене кредитування, а також цілеспрямованою політикою скуповування проблемних портфелів інших банків. Портфелі непрацюючих кредитів, придбані з високим дисконтом, можна перетворити на джерело прибутку через мирові угоди, реструктуризацію боргу та інші ефективні методи відновлення.

По-третє, офіційні показники непрацюючих кредитів залежать від достовірності фінансової звітності. Деякі банки схильні приховувати свої непрацюючі кредити, щоб занизити суму необхідних резервів.

3.2. Нові інструменти управління активним банківським портфелем

Банківські кредитні операції характеризуються вищим рівнем ризику, ніж інші операції. Нестача надійних і платоспроможних позичальників та відсутність стабільної законодавчої бази для забезпечення прав кредиторів є негативними факторами, що підвищують рівень ризику, на який наражаються банки при формуванні кредитного портфеля. Водночас, слід зазначити, що поняття кредитного ризику, яке зазвичай трактується в економічній літературі, в першу чергу покликане відображати кредитні відносини між банком та окремим позичальником, а не кредитний портфель в цілому. Однак, на нашу думку, таке трактування значно звужує поняття кредитного ризику та унеможливає з'ясування його сутності. Зрештою, ми вважаємо, що ефективність управління кредитним портфелем комерційних банків має включати розробку відповідної кредитної стратегії, але такий підхід видається нам дещо вузьким.

Поряд з поняттям індивідуального кредитного ризику окремих клієнтів банку, видається необхідним сформулювати поняття, яке характеризує сукупний кредитний ризик, тобто ризик всього кредитного портфеля банку. Тому ми

вважаємо, що визначення кредитного ризику може бути доповнене ймовірністю зменшення вартості або втрати активів банку, пов'язаних з кредитними операціями, що зумовлено нераціональною структурою сукупних кредитних вкладень банку.

У цьому контексті комплексний механізм управління кредитним ризиком є основним способом забезпечення ефективності сформованого банком кредитного портфеля. Перш за все, необхідно враховувати низку факторів, які підвищують ризик кредитного портфеля банку та визначають ймовірність дефолту за основним боргом та відсотками не лише за окремими кредитами, а й за групою позичальників в цілому. До таких факторів належать, зокрема, такі:

- відсутність розробленої або документально оформленої кредитної політики, яка б створювала надійну основу управління кредитами;
- відсутність обмежень по відношенню до концентрації кредитного портфеля;
- надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки;
- надлишкова централізація або децентралізація управління кредитними операціями; - недостатній аналіз галузі, особливостей виробництва та фінансового стану боржників;
- значна концентрація кредитних операцій банку у галузях із високим рівнем чутливості до змін макроекономічного середовища і політичної ситуації в країні;
- значна питома вага нових і недавно залучених клієнтів у складі одержувачів банківських позичок;
- нездатність до збільшення вартості застави під час погіршення якості кредитів, тобто затримки їх погашення;
- неповна кредитна документація, що не дає достовірної інформації про поточний стан клієнта та перспективи його розвитку;

- відсутність дієвого контролю за використанням кредитів і недостатність контактів з позичальниками та відсутність перевірок цільового використання позички;

- значна частка кредитів, що припадають на клієнтів, які відчують певні труднощі фінансово-господарської діяльності;

- зосередження кредитної діяльності банку у нових або мало вивчених для нього сегментах ринку і галузях економіки;

- недостатні навички персоналу банку із роботи щодо ефективного контролю та аудіювання кредитного процесу;

- нераціональна управлінська структура банку, що зумовлює недостатній (неадекватний) аналіз ризиків за кредитною угодою. [10, с.200]

У світовій практиці розрізняють аналітичний кредитний відділ, який безпосередньо оцінює кредитний ризик, і відділ, який займається безпосередньо технологією кредитування, тобто оформленням і погашенням кредитів, укладанням договорів, контролем за їх виконанням, станом застави і поточним станом позичальників. У вітчизняній банківській практиці аналіз різних форм індивідуального ризику здійснюється переважно підрозділами, що виконують функції технології кредитування. Це, очевидно, пов'язано зі ступенем розвитку методів оцінки кредитного ризику та різними підходами до них.

Механізми управління кредитним ризиком кредитного портфеля банку спрямовані насамперед на зменшення впливу цих факторів на кредитну діяльність банку, переважно шляхом розробки та впровадження відповідної кредитної політики та посилення контролю за кредитними операціями, що дозволяє комерційним банкам на всіх етапах кредитного процесу та вирівняти умови для всіх учасників кредитного процесу, спростивши взаємовідносини між позичальником і банком.

У більшості українських банків технічна схема організації кредитного процесу є недосконалою, насамперед, аналітична робота з оцінки кредитоспроможності клієнтів часто носить формальний характер, а система показників, що використовується, недостатньо повно охоплює ці різноманітні аспекти діяльності позичальників. Слід зазначити. З метою вдосконалення

організації процесу кредитування можна запропонувати наступні алгоритми кредитування, що базуються на управлінні кредитними операціями (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Алгоритм кредитування

1. Формування портфеля заявок на кредит – збір та аналітична обробка інформації про попит на кредит та вибір оптимальних для банку пропозицій. Розгляд заявок на кредит потенційних боржників.	Контроль
2. Вивчення кредитоспроможності та фінансового стану потенційного позичальника (фактично оцінка величини кредитного ризику).	
3. Прийняття рішення про доцільність видачі позик та вибір конкретної форми її надання. Оформлення кредитної угоди, де остаточно визначаються всі умови кредитування.	
4. Видача кредиту	
5. Контроль за використанням позички, яким передбачається перевірка фактичного витрачення коштів за їх цільним призначенням, обумовленим в угоді.	
6. Повернення кредиту і сплати процентів за ним.	
7. Робота із сумнівними та безнадійними позичками.	

Таблиця 3.1 показує, що функції контролю є специфічними і виконуються на кожному етапі кредитного процесу. Систематичний моніторинг кредитного процесу поєднується з постійним аналізом якості кредитного портфеля. Однак не можна очікувати, що заходи щодо посилення контролю та раціональної організації кредитних відносин з окремими позичальниками будуть ефективними самі по собі, коли мова йде про весь кредитний портфель банку. Тому необхідні специфічні методи і прийоми управління кредитним ризиком, які охоплюють всю сукупність кредитних операцій, що здійснюються комерційними банками. У зв'язку з цим слід підкреслити, що ці методи і прийоми повинні бути

спрямовані насамперед на оптимізацію рівня ризику в кредитному портфелі. Однак повністю уникнути ризику несвоєчасного погашення або неповернення кредиту практично неможливо.

Надмірна обережність та уникнення кредитних операцій натомість призведе до ризику невикористаних можливостей та втрати доходів. Отже, оптимізація ризику кредитного портфеля не обов'язково означає мінімізацію ризику. Це пов'язано з тим, що ризик безпосередньо пов'язаний з прибутковістю, і його мінімізація може призвести до втрати банками більшої частини своїх доходів. Тому, обґрунтовуючи шляхи вдосконалення управління кредитними портфелями банків, ми повинні говорити про ефективне управління ризиками кредитних портфелів банків, а не про їх мінімізацію.

Потрібно відзначити, що у вітчизняній банківській практиці при оцінці основних методів управління кредитним ризиком на рівні портфеля банківських позичок в цілому головним чином виділяється три основні методи:

- 1) лімітування,
- 2) диверсифікація
- 3) формування резервів. [17, с.34]

Хоча формування резервів є основним інструментом управління кредитним ризиком, передбаченим відповідними нормативно-правовими актами Національного банку України, інші інструменти можуть використовуватися вітчизняними банками відповідно до пріоритетів та цілей розробленої ними кредитної політики, залежно від власної позиції на кредитному ринку та ступеня врахування ризиків обраної ними стратегії встановлення кредитних відносин з клієнтами. Методики можуть використовуватися або не використовуватися.

Наразі основним методом управління ризиками кредитних портфелів у вітчизняному банківському секторі є встановлення лімітів кредитування. Встановлюючи кредитні ліміти, банки можуть уникнути значних втрат через необачну концентрацію всіх видів ризиків. Ліміти можуть встановлюватися для різних видів кредитів, категорій позичальників або груп пов'язаних позичальників, кредитування окремих галузей, географічних регіонів та найбільш ризикованих секторів кредитування, таких як довгострокове

кредитування та кредитування в іноземній валюті. Ліміти також використовуються для визначення повноважень кредитних працівників різних рівнів на видачу кредитів.

Кредитний ризик банку обмежується шляхом встановлення лімітів на загальний розмір кредитного портфеля, лімітування кредитних ресурсів філій банку та інших обмежень. Водночас комерційні банки можуть встановлювати власні ліміти при розробці власної кредитної політики та стратегії управління кредитним портфелем. Ці ліміти можуть бути виражені як в абсолютних показниках (ліміти) (сума кредитів у грошовому вираженні), так і у вигляді відносних показників (коефіцієнти, індекси, нормативні коефіцієнти).

Найбільш гнучким, а отже, і найбільш оптимальним способом реалізації практичних заходів щодо встановлення лімітів є визначення частки кредитів, наданих різним групам позичальників, у загальному кредитному портфелі. Крім розміру кредитного портфеля, основою для розрахунку лімітів можуть бути капіталізація банку, валюта балансу та інші показники. Наприклад, ліміти кредитування позичальників у певній галузі можуть встановлюватися як максимальна сума коштів або як частка від загального кредитного портфеля в цій галузі.

Перш ніж встановлювати кредитні ліміти, слід визначити основні галузі та фактори ризику. Враховуючи визначені характеристики, керівництво банку має встановити ліміти кредитного портфеля. Слід зазначити, що механізм встановлення лімітів склався у вітчизняній банківській практиці як засіб управління кредитним портфелем. Разом з тим, лімітування, як один з найважливіших способів управління кредитним портфелем банку, потребує подальшого вдосконалення відповідно до особливостей функціонування вітчизняних банківських установ на кредитному ринку.

По-перше, механізм лімітування має охоплювати всі види банківської діяльності, пов'язані з відкриттям ризикових кредитних позицій. По-друге, обов'язковим є поєднання всіх можливих втрат при розрахунку ліміту: ліміт має базуватися на внутрішньому кредитному рейтингу конкретного позичальника або групи позичальників.

Загалом, для підвищення ефективності системи лімітування як засобу управління кредитними портфелями банків необхідно, щоб кожна банківська установа мала розвинену систему лімітування, яка відповідає як функціональній структурі банку, так і поточному стану банківського ринку України. Крім того, важливо зазначити, що оптимізація структури кредитних портфелів комерційних банків також повинна досягатися шляхом диверсифікації. Загальновідомо, що кредитний ризик банку зростає зі збільшенням загального обсягу кредитування та ступеня концентрації кредитування обмеженої кількості позичальників. Тому одним із способів диверсифікації є розподіл кредитного портфеля між широким колом позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (капітал, форма власності та кредитні класи), так і за умовами діяльності (галузь та географія). Водночас слід розуміти, що хоча диверсифікація є важливим методом зниження кредитного ризику кредитного портфеля банку, цей ризик не може бути зведений до нуля. Адже на діяльність банку впливають зовнішні фактори, які не мають нічого спільного з вибором конкретних вкладень кредитних ресурсів, а отже, не можуть бути піддані впливу диверсифікації. Тому цей метод може використовуватися лише в обмежених межах і є найбільш доцільним у поєднанні з іншими методами управління кредитним портфелем банку та зниження кредитного ризику.

Ми вважаємо, що існуюча методика розрахунку та обліку резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків потребує певних удосконалень. Незважаючи на те, що існуючі дослідження в цій сфері здебільшого відображають опис існуючих механізмів формування відповідних резервів, необхідно зазначити деякі проблеми цієї методики та шляхи їх вирішення. До таких аспектів можна віднести, перш за все, наступні:

По-перше, згідно з процедурами, викладеними в нормативно-правових актах НБУ, окремі види кредитних операцій (операції фінансового лізингу, де предметом угоди є нерухоме майно; кошти, надані банком на умовах субординованого боргу; позабалансові зобов'язання з кредитування, за якими банк не зобов'язаний надавати кошти на першу вимогу контрагента) не обов'язково відповідають поточній ситуації, оскільки не всі вищезазначені

операції завжди є безризиковими, і банки, природно, повинні будуть вживати відповідних заходів щодо формування резервів.

По-друге, враховуючи, що резерви мають формуватися не лише на основі поточних та минулих подій в діяльності суб'єктів ринку, а й з урахуванням перспектив розвитку тих чи інших тенденцій (як позитивних, так і негативних), чинні методики оцінки кредитного ризику не враховують зміни фінансового стану, платоспроможності та кредитоспроможності позичальників. Слід зазначити, що недостатня увага приділяється таким важливим факторам, як фінансовий стан боржника, його платоспроможність та прогноз ймовірності зміни кредитоспроможності. У зв'язку з цим удосконалення процедур розрахунку індивідуального кредитного ризику має ґрунтуватися на активному використанні різних методів оцінки грошових потоків клієнтів банку та прогнозуванні майбутніх змін.

По-третє, індивідуальний підхід до оцінки кредитного ризику не враховує зміни вартості або потенційних збитків, пов'язаних з групами позичальників або цілими кредитними портфелями. Це пов'язано з тим, що загальні макроекономічні тенденції в бізнес-середовищі можуть мати однакові ризикові наслідки для однієї і тієї ж групи позичальників (наприклад, при видачі споживчих кредитів або кредитуванні МСБ), тоді як такі кредити є невеликими і численними, тому індивідуальний кредитний ризик для розрахунку резервів йдеться про ситуацію, коли оцінка може зайняти невиправдано багато часу. Тому оцінка кредитного ризику за кожною групою належним чином класифікованих кредитних ризиків є дуже ефективною з точки зору мінімізації витрат для банків.

По-четверте, у 2003 році були внесені зміни до порядку формування резервів під стандартну заборгованість, знизивши норму резервування з 2% до 1%, що не вважається повністю обґрунтованим. Оскільки ці резерви покликані враховувати ймовірність настання несприятливих подій системного характеру, тобто таких, що впливають на економіку в цілому, зниження нормативу відображає надто оптимістичний погляд на перспективи економічного розвитку, який все ще існує в нашій економіці і в усіх без винятку не враховує об'єктивні

труднощі перехідного періоду, які впливають на діяльність усіх позичальників. Це положення є тим більш важливим, що воно має діяти з метою мінімізації втрат від виникнення зовнішніх передумов для дефолтів через певні макроекономічні тенденції чи політичні зміни на ринку, навіть коли немає об'єктивних підстав для сумнівів щодо кредитоспроможності конкретного позичальника.

По-п'яте, механізм врахування забезпечення в процесі класифікації кредитів для цілей формування резервів не позбавлений певних недоліків. Зокрема, різні форми забезпечення (гарантії, застава майна або майнових прав) є одним з ключових факторів, що враховуються при класифікації кредитів за групами ризику та впливають на розмір резервування: згідно з правилами НБУ, для розрахунку резерву загальний кредитний ризик за кожною кредитною операцією зменшується на вартість прийнятного забезпечення. Правила НБУ передбачають, що вартість прийнятної застави може бути зменшена на вартість кредитної операції. Однак, якщо вартість застави визначається банком за ринковою вартістю, немає достатніх підстав стверджувати, що відповідна застава слугує засобом зниження сукупного кредитного ризику для розрахунку відповідного резерву в умовах нестабільної кон'юнктури ринку нерухомості та відсутності надійних методів оцінки майна.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми має ґрунтуватися на зміні підходу до поточної методології розрахунку резервів під кредитні ризики. Йдеться насамперед про механізм формування резервів на основі оцінки фінансового стану позичальника та минулої історії погашення кредитів, а також про зменшення відсотка вартості застави, що враховується при розрахунку чистого кредитного ризику. Зрозуміло, що співвідношення 100% є неприйнятним навіть для стандартної заборгованості. Загалом, вирішення проблем чинної методології формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків полягає насамперед у підвищенні якості оцінки кредитного ризику банків по відношенню до позичальників та, враховуючи об'єктивні проблеми перехідної економічної системи, в нормативах формування резервів, що розробляються НБУ має базуватися на встановленні

більш жорстких вимог. Слід також звернути увагу на організаційні аспекти управління кредитним портфелем банку.

У вітчизняній банківській практиці основний акцент у цьому процесі робиться на аналізі індивідуального кредитного ризику окремих позичальників. При цьому цей процес забезпечується не окремим підрозділом, а тією ж структурою, що виконує технічні функції кредитування. Зрозуміло, що такий підхід призвів до недостатнього розвитку методик оцінки кредитного ризику та управління кредитним портфелем, що є неприпустимим. Тому, враховуючи досвід банківських установ розвинених країн, необхідно запровадити практику, за якої аналітичний кредитний департамент, який безпосередньо відповідає за оцінку кредитних ризиків та управління кредитним портфелем, і департамент, який відповідає за власне технологію кредитування, тобто видачу та погашення кредитів, укладання договорів, контроль за їх виконанням, станом застави, поточним станом позичальників тощо, працюють окремо. Це потрібно зробити.

Як висновок дослідження, слід звернути увагу на необхідність оптимізації організаційного потенціалу управління кредитним портфелем в частині комплексного управління процесом кредитування та розподілу функціональних обов'язків між відповідними підрозділами банку. Використання основних методів управління кредитним портфелем комерційних банків дозволяє значно підвищити ефективність діяльності банківських установ та активізувати процес кредитування з метою збільшення обсягів інвестицій в реальний сектор економіки.

3.3. Упровадження новітніх методів управління проблемними активами банків

У літературі розрізняють внутрішні та зовнішні методи управління проблемними активами. До внутрішніх методів управління проблемними активами належать «продовження кредиту», коли продовжується термін кредитування, «призупинення кредитування», коли позичальнику дозволяється

сплачувати лише відсотки за кредитом протягом певного періоду, зміна способу погашення кредиту з класичного на ануїтетний (або навпаки), конвертація кредиту в іноземній валюті у гривневий кредит (конвертація). кредити (конвертація).

Аналіз показує, що недоліками внутрішньобанківських методів управління проблемними активами є втрата ліквідності, відволікання істотних фінансових ресурсів від основної діяльності, утримання на балансі банку прогнозованих фінансових втрат за ризиками, обмежена гнучкість застосування [20 с.15].

Зовнішні методи управління непрацюючими активами включають передачу непрацюючих активів третім особам (колекторським агентствам) без оптимізації балансу банку, передачу/продаж непрацюючих активів непов'язаним фінансовим компаніям на основі оптимізації балансу (оншорні/офшорні SPV), передачу на умовах факторингу непов'язаній фінансовій компанії, або сек'юритизація активів.

На нашу думку, вирішення проблеми полягає у використанні зовнішніх методів управління непрацюючими активами, оскільки внутрішні методи управління непрацюючими активами не працюють. Найбільш ефективними методами є передача непрацюючих активів третій стороні (як правило, колекторській компанії), продаж непрацюючих активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу або продаж непрацюючих активів спеціалізованому фонду непрацюючих активів. Перші два способи вже активно застосовуються в Україні, тоді як фонди проблемних активів використовуються рідко. Водночас, продаж проблемних активів банками фондам прямих інвестицій, що спеціалізуються на роботі з проблемними активами, є усталеною та загальноприйнятою процедурою у світі, особливо в розвинених країнах.

Активний розвиток фондів PrivateEquity в сфері disressedassets розпочався в 80 -х роках ХХ ст. Не зважаючи на те, що в загальному обсязі інвестування в проблемні приватні компанії, що зазнають фінансові труднощі або банкрутство, ці фонди привнесли порівняно невеликий внесок, їх значення у розвитку ринку проблемних активів з кожним роком зростає. Звуження світового ринку капіталу і світова економічна криза, що сталась в 2008 р., створила додаткові можливості

для фондів PrivateEquity в сфері distressedassets. Протягом 2003-2013 рр. в світі було створено 288 фондів проблемних активів, що дозволило залучити інвестицій на суму 219 млрд. дол. США. За цей період на європейському ринку 52 фондам вдалося зібрати 25,4 млрд. дол США. Пік розвитку фондрайзинга у світовому масштабі припав на 2007 і 2008 рр., коли було створено 44 і 40 фонду distressedassets та залучено 51,3 млрд. дол США і 54,2 млрд. дол США відповідно. Починаючи з 2009 р. обсяги залучених коштів фондами PrivateEquity в сфері distressedassets, як сама кількість фондів продовжують зростати. [23, с.55]

Сьогодні найбільші у світі фонди прямих інвестицій, що працюють з проблемними активами, управляються в США. Згідно з дослідженням компанії Preqin, яка аналізує ризик і дохідність, перевага надається фондам прямих інвестицій, що спеціалізуються на проблемних активах. Згідно з дослідженням, фонди прямих інвестицій у секторі проблемних активів мають відносно високу внутрішню норму дохідності при рівні ризику вище середнього. Про те, що діяльність фондів прямих інвестицій у проблемних активах є найбільш ефективною стратегією серед інших напрямків діяльності фондів, свідчать темпи зростання індексу PREQInDistressedPrivateEquity, які значно вищі, ніж у венчурних фондів, фондів нерухомості та індексу S&P 500. Про це свідчить динаміка, що темпи зростання значно вищі, ніж у венчурних фондів, фондів нерухомості та індексу S&P 500.

Рушійною силою розвитку фондів прямих інвестицій, що спеціалізуються на проблемних активах, є впровадження правил Базеля III (повністю впроваджується з 2019 року), які обмежать обсяг запозичених коштів, що змусить банки продавати досить велику частку своїх кредитів. Середня ціна купівлі непрацюючих кредитів європейських банків становить близько 60% від їхньої номінальної вартості, а очікувана прибутковість - 15-25%. Ключовими гравцями на європейському ринку, які можуть брати участь у придбанні непрацюючих активів європейських банків, є «GLG European Distressed Fund», «Sotik Capital Management» та «Fortellus Capital Management». Відомі американські фонди, такі як «Apollo Management» та «King Street Capital Management», планують вийти на цей ринок.

Стагнація національної економіки та повільне зростання кредитування змусили банки переглянути свою стратегію розвитку, зосередившись на розвитку ринку непрацюючих кредитів У 2014 році в Україні спостерігалися такі тенденції у сфері непрацюючих активів: стримана кредитна політика банків, агресивне списання непрацюючих кредитів та реструктуризація заборгованості з частковим списанням. Також були пропозиції щодо продажу забезпечених кредитних портфелів. Як наслідок, прибутковість бізнесу з управління та продажу непрацюючих активів є високою.

Український ринок непрацюючих кредитів в основному представлений факторинговими компаніями під егідою колекторських компаній У 2009 році на фінансовому ринку з'явилися кредитні пайові інвестиційні фонди (ПІФи), які виникли завдяки зацікавленості іноземних фондів у придбанні українських проблемних активів та формуванні з них фондів проблемних боргів. Це сталося внаслідок зацікавленості. Колекторські компанії працюють переважно з незабезпеченими роздрібними кредитами. Про корпоративні кредити на українському ринку NPL не може бути й мови, оскільки відносини між банками та позичальниками є більш складними. Крім того, забезпечені кредити (наприклад, іпотечні) вимагають більших інвестицій, чого колекторські компанії, на відміну від інституційних інвесторів (фондів), не можуть собі дозволити. Якщо банк продає непрацюючі активи і має недостатні резерви під ці активи, дисконт навряд чи буде високим. Водночас, продаж таких активів може бути не вигідним, оскільки податковий кредит може перевищити економічну вигоду при певному дисконті та суму сформованих раніше резервів за кредитами. Таким чином, податкове законодавство залишається одним з головних викликів для розвитку ринку непрацюючих активів в Україні.

Створення ринку непрацюючих кредитів в Україні відбуватиметься в кілька етапів. На першому етапі торгуватимуть внутрішні інвестори, на другому етапі буде створено платформу для торгівлі NPL на базі регіональних бірж, а на третьому етапі іноземні інвестори зможуть вперше вийти на цей ринок. В Україні створено Українську електронну товарну біржу. Ця біржа є першим

спеціалізованим майданчиком для продажу майна та прав у процедурі банкрутства. Біржа має філії в усіх регіонах України.

Процес створення повноцінного ринку непрацюючих кредитів значною мірою підтримуватиметься та прискорюватиметься посиленням конкуренції між колекторськими компаніями та іншими учасниками ринку непрацюючих кредитів. Крім того, вихід іноземних банків з українського ринку створить можливості для розвитку вітчизняних банків, які матимуть ресурси для зростання.

Українські інвестиційні компанії також створили фонди, що спеціалізуються на проблемних активах. Наприклад, у липні 2009 року був створений перший фонд прямих інвестицій ТЕКТ Private Equity Fund I, який інвестує в проблемні активи, з метою інвестування в українські компанії, що зазнають фінансових труднощів, але мають стабільний менеджмент і потенціал для зростання після реструктуризації активів і зобов'язань компанії. Фонд визначив наступні типові інвестиційні об'єкти:

- підприємства з надмірним борговим навантаженням та стабільною операційною діяльністю;
- підприємства, визначені на основі оцінки поточного операційного доходу на основі коефіцієнтів; та
- підприємства, що працюють на ринках з низькою чутливістю до зниження макроекономічної активності; та
- активи з низькою ціною, але високою очікуваною інвестиційною віддачею;
- підприємства, для яких реструктуризація шляхом злиття є сприятливою та перспективною;
- інвестиційні об'єкти в нових сегментах ринків, що розвиваються, з високим попитом; - компанії з конфліктними інтересами власників.

Таким чином, аналіз методів управління проблемними активами в українській банківській системі показує, що найефективнішим способом є створення спеціального фонду для роботи з проблемними активами.

Незважаючи на те, що ринки проблемних активів поширені в усьому світі, в Україні вони тільки починають формуватися.

Створення ринку проблемних активів має стати наступним логічним кроком у відновленні економіки країни. Україна має достатній потенціал у цій сфері, але чинне законодавство не залишає місця для розвитку. Крім того, інвесторів (вітчизняних та іноземних) стримує відсутність якісного інституційного середовища (корупція, недостатня інформаційна прозорість, відсутність економічної свободи тощо). Створення стабільної правової бази у цій сфері дало б поштовх для розвитку цього сектору.

Більша прозорість у діяльності компаній та банків з управління непрацюючими активами також значно підвищила б інтерес іноземних інвесторів.

Водночас, незважаючи на високу дохідність, привабливість проблемних активів в Україні знижуватиметься, оскільки рівень ризику для інвесторів є досить високим. Крім того, в цьому секторі відчувається нестача професійних менеджерів. Вирішення існуючих проблем у правовому регулюванні процесу управління проблемними активами та розвиток організаційної інфраструктури у цій сфері дозволить українському ринку проблемних активів стати одним з найпривабливіших напрямків для інвестування в майбутньому.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами дослідження можна стверджувати, що банківські установи можуть здійснювати доволі різноманітний спектр активних операцій, що дозволяє їм пристосовуватися до потреб споживачів банківських послуг. Однак при цьому можна з впевненістю констатувати, що найбільш розповсюдженим видом активних банківських операцій, особливо в Україні, являються кредитні операції.

Нині, в умовах розвинутих фінансових, товарних ринків, структура банківської системи різко ускладнюється. З'являються нові види фінансових установ, нові кредитні інструменти і методи обслуговування клієнтів. Виникнення проблем у діяльності банків спричинено багатьма чинниками як внутрішнього, так і зовнішнього характеру:

На недосконалу діяльність банківської системи безпосередньо впливають внутрішні чинники, які є показниками діяльності самих банків. Зокрема недостатній рівень капіталізації банків, а отже, їх нестабільність, ненадійність та неготовність до несприятливих змін кон'юнктури ринку. Негативними чинниками є відсутність у більшості банків ефективних механізмів, інструментів та можливостей управління ризиками, недосконалість аналізу й планування, недосконало розроблена стратегія розвитку і тактика роботи, низький рівень банківського менеджменту тощо. Такі чинники призводять до незадовільного стану кредитного портфеля, наявності значних обсягів проблемних кредитів, низької рентабельності активів.

Недосконалість системи забезпечення виконання зобов'язань в економіці зменшує стимули банків до кредитування. Неналежне виконання зобов'язань зменшує очікувану прибутковість проектів, оскільки зростають ризики недотримання угод з боку контрагентів підприємства, якому банк надає кредит.

Обсяг застави, яку банки можуть надати за кредитами, є обмеженим. Ці недоліки є більш відчутними для великих компаній, де банки нараховують вищі відсоткові ставки за кредитами через відсутність відповідної застави.

Основною проблемою для банків при наданні довгострокових (понад 10 років) кредитів є відсутність боргових зобов'язань з адекватним терміном погашення. Наразі в Україні стандартні строки депозитів становлять 1, 3, 6, 9 і 12 місяців; існує можливість стягнення боргу на один рік і менше, але видача великих кредитів на термін понад 10 років є явно більш ризикованою, оскільки немає гарантії, що залучені депозити будуть повернуті в зазначений термін (ризик ліквідності).

В рамках дослідження було виявлено, що зростання банківських активів станом на кінець звітного 2022 р. становив більше 21% в основному за рахунок зростання інвестиційного портфелю на майже 7%, однак при цьому інвестиції в цінні папери впали на 5,6%. У звітному році банк отримав значний збиток, хоча за попередній 2021 рік банк одержав прибуток у розмірі близько 3 млн грн., це, на наш погляд, вплинуло на власний капітал, який зменшився на більш як 83%. Протягом періоду 2020-2022 рр. спостерігається неоднорідна поведінка в динаміці обсягів банківських активів. За період 2020-2021 рр. спостерігаємо незначне спадання активів, тоді як за 2021-2022 рр. цей показник зріс на понад 21%. Основне збільшення відбулося за рахунок зростання грошових коштів та їх еквівалентів.

Із негативних тенденцій можна відзначити зниження рівня показника достатності основного та регулятивного капіталу у 2022 році. Це було спричинено початком воєнних дій в Україні та виникненням значних проблем у діяльності вітчизняної банківської системи. Разом з тим банк зобов'язувався досягнути нормативних значень зазначених нормативів до кінця 2023 року.

Склад і структура банківських активів допомагають виявити спрямованість банківської діяльності та визначити основні чинники її зростання або зниження. Метою аналізу складу активів банку є визначення адекватності рівня диверсифікації активних операцій банку та оптимальності їх структури, розвитку зовнішніх умов на різних сегментах ринку банківських послуг та продуктів, а також попереднє визначення залежності банку від загальноекономічних та регіональних тенденцій.

Діяльність Укрексімбанку характеризується різною за ризиком кредитно-інвестиційною політикою. Згідно із табл. 2.8 кредитно-інвестиційну політику банку в 2020 р. можна охарактеризувати як активну, оскільки значення показника питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля в активах нижче 75%, в 2021 р. – ризикову, проте у звітному періоді спостерігається значний спад цього показника порівняно із показниками попередніх років і кредитно-інвестиційну діяльність Укрексімбанку можна охарактеризувати як пасивну. Це в першу чергу пов'язано із початком війни в Україні та значним скороченням ділової активності в економіці держави.

Найвагомішою категорією позичальників Укрексімбанку є юридичні особи, на яких припадає понад 60%. Цей показник значно впав у 2021-2022 рр. у порівнянні із 2020 роком, у якому така частка становила понад 80%. Державні підприємства займають у 2022 році понад 35% кредитного портфелю, що свідчить про зростання вагомості цього виду клієнтів Укрексімбанку. Загалом за період 2021-2022 рр. темп приросту обсягів кредитів наданих юридичним особам склав понад 10%, державним підприємствам – понад 37% та фізичним особам – близько 12%.

Політика управління ризиками Укрсиббанку полягає в тому, щоб підтримувати чіткі та послідовні кредитні рейтинги по всьому кредитному портфелю. Система присвоєння рейтингів спирається на методологію фінансового аналізу, яка враховує оброблену ринкову інформацію для встановлення основних припущень, що використовуються для оцінки ризику сторін угоди. Усі внутрішні категорії ризиків визначаються відповідно до рейтингової політики банку. Відповідні рейтинги ризиків аналізуються та переглядаються на регулярній основі.

Як висновок дослідження, слід звернути увагу на необхідність оптимізації організаційного потенціалу управління кредитним портфелем в частині комплексного управління процесом кредитування та розподілу функціональних обов'язків між відповідними підрозділами банку. Використання основних методів управління кредитним портфелем комерційних банків дозволяє суттєво

підвищити ефективність діяльності банківських установ та активізувати процес кредитування з метою збільшення інвестицій в реальний сектор економіки.

Аналіз методів управління проблемними активами в банківській системі України показує, що найбільш ефективним є створення фонду, який спеціалізується на роботі з проблемними активами. Незважаючи на те, що ринки проблемних активів поширені в усьому світі, в Україні вони тільки починають формуватися.

Створення ринку проблемних активів має стати наступним логічним кроком на шляху до відновлення національної економіки. Україна має достатній потенціал у цій сфері, але існуюче законодавство не дозволяє його розвивати. Крім того, інвесторів (вітчизняних та іноземних) стримує відсутність якісного інституційного середовища (корупція, недостатня інформаційна прозорість, відсутність економічної свободи тощо). Створення стабільної правової бази в цій сфері дало б поштовх для розвитку цього сектору.

Підвищення прозорості компаній та банків в управлінні непрацюючими активами значно підвищило б інтерес іноземних інвесторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик В. Національний банк і грошово-кредитна політика: Навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 278 с.
2. Аксьонова Л.О., Курач В.П. Фінансові інструменти та правові аспекти інвестиційної діяльності в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2010. № 29. С. 44 – 49.
3. Андрушків І.П. Фінансові інструменти банківського інвестування, їхня сутність та види. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20.11. С. 288 – 293.
4. Банківська енциклопедія. За ред. проф. Мороза А.М. К.: Ельтон. 1993. 328 с.
5. Банківська справа: Навч. посіб. За ред. проф. Р. І. Тиркала. Тернопіль: Карт-бланш, 2011. 814 с.
6. Банківські операції: Підручник. За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. 2-ге вид., вип. і доп. К.: КНЕУ, 2012. 476 с.
7. Бандурка О. М. Гроші та кредит. О. М. Бандурка, В. В. Глущенко, А. С. Глущенко. Львів : Магнолія, 2015. 368 с.
8. Банківська система України: інституційні зміни та інновації: колект. монографія [Л. О. Примостка, М. І. Диба, І. В. Краснова та ін.] ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ, 2015. 435 с.
9. Бондарєва В.М., Тодосейчук А.С. Банківське інвестиційне кредитування в Україні. *Прометей*. 2012. № 1 (34). С. 246 – 247.
10. Верней О.Є. Економічний зміст та особливості банківського кредитування інвестиційної діяльності. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2023. № 3 (6). С. 194 – 202.
11. Вовчак О. Д., Скаско О. , Стасів А. М. Банківський нагляд: Навч. посіб. Л.: Новий світ-2000, 2006. 480 с
12. Вожжов А. Інвестиційне кредитування комерційних банків: зміст і вимоги до формування ресурсної бази. *Банківська справа*. 2014. № 11. С. 40-43.
13. Воробйова О.І. Теоретичні основи кредитно-інвестиційного потенціалу банків. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13. С. 27 - 32.

14. Воробйова О.І. Основи формування і використання кредитно-інвестиційного потенціалу банків України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №20. С. 5 - 9.
15. Герасимова С.В. Инвестиционный потенциал банковской системы Украины. *Гроші, фінанси і кредит*. 2010. № 8 (110). С. 247-256.
16. Гонгало Б.М. Інвестиційне кредитування у банках України. *Фінанси України*. 2016. № 12. С. 84-97.
17. Гребенюк Н.О. Розвиток банківського інвестиційного кредитування в умовах України. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 33 – 38.
18. Енциклопедія банківської справи України. Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. К.: Молодь; Ін. Юре, 2001. 680 с.
19. Епіфанов А. О., Маслак Н. Г., Сало І. В. Операції комерційних банків: Навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2007. 528 с.
20. Жуйков С.Г. Удосконалення відносин між кредитором і позичальником при здійсненні банківського інвестиційного кредитування. *Бізнес-навігатор*. 2010. № 3 (20). С. 13 – 18.
21. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. № 2121-ІІІ (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5—6. Ст. 30.
22. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. №679 — XIV (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
23. Іващенко Ю. Механізм залучення комерційних банків до інвестування економіки в умовах фінансової кризи. *Вісник НБУ*. 2020. № 4. С. 54-57.
24. Карпінський Б.А. Інвестиційне кредитування підприємств України: формування та розвиток. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 18.6. С. 102 – 106.
25. Козюк В. В. Трансформація центральних банків в умовах глобалізації : макроекономічні та інституціональні проблеми : монографія. Тернопіль : [б. в.], 2005. 354 с., <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/18962>

26. Криклій А.С. Сучасний стан та особливості діяльності вітчизняних банків в інвестиційній сфері. *Економіка та держава*. 2013. №6. С.6-9.
27. Лановий В. Аналіз операцій Національного банку України на відкритому ринку. *Світ Фінансів*. 2015. №2. С. 19-31.
28. Леонов С.В. Інвестиційний потенціал банківської системи: методологія формування та використання: автореф. дис. [на здобуття наук. ступ. докт. економ. наук]. Суми: Українська академія банківської справи НБУ, 2010. 32 с.
29. Луців Б.Л. Інвестиційний потенціал банківської системи України. *Фінанси України*. 2009. № 9. С.67 - 77.
30. Матвієнко І.В. Становлення ринку інвестиційного банківського кредитування в Україні. *«Економіка і прогнозування»* 2022. № 4. С. 12 – 15.
31. Микова М.С. Сучасний стан банківського інвестиційного кредитування юридичних осіб в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2014. № 1. http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/Mykova_111.htm
32. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. К.: -КНЕУ. 2000. 864 с.
33. Операції комерційних банків. Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Л.: ЛБІ НБУ, 2001. 516 с.
34. Офіційний веб-сайт Національного банку України. <http://www.bank.gov.ua>
35. Офіційний веб-сайт Національного комітету статистики України. <http://www.bank.gov.ua>.
36. Паласевич М.Б., Блонська В.І. Суть, ознаки та структура банківської інвестиційної діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 15.3. С. 269 – 277.
37. Пересада А.А. Активізація інвестиційної діяльності банків та інших фінансових посередників. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 1. Т. 2. С. 119-122.
38. Пересада А.А. Інвестиційне кредитування: навч. Посібник. К.: КНЕУ, 2012. 271 с.
39. Петрук О. М. Банківська справа: Навч. посіб. За ред. д-ра екон. наук, проф. Ф. Ф. Бутинця. К.: Кондор, 2004. 461 с.

40. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III.
<http://www.rada.gov.ua>
41. Про інвестиційну діяльність: закон України від 18.09.1991 № 1560-XII.
<http://www.rada.gov.ua>
42. Про банківський кредит: Проект закону України. <http://aub.org.ua/>
43. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. Постановою Правління НБУ №351 30.06.2016. [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>]
44. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні :інструкція НБУ затверджена постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. №368.
www.rada.gov.ua.
45. Пшик Б. І. Інвестиційне кредитування: навч. посібник. Львів: ЛБІ НБУ, 2011. 291 с.
46. Реверчук С. К. Банківське виробництво в Україні і світі: послуги і продукти. *Діловий вісник*. № 9. 2015. С. 24—25.
47. Рябініна Л. Теорія і практика кредитних відносин в Україні. *Вісник НБУ*. 2021. № 1. С. 26 – 29.
48. Савлук М.І., Мороз А.М. Гроші та кредит: Підручник. 5-те вид., без змін. За заг. ред. М.І.Савлука. К.: КНЕУ, 2008. 744 с.
49. Снігурська Л. П. Банківські операції і послуги: Навч. посіб. К.: МАУП, 2012. 456 с.
50. Сомик А. Сучасний стан банківського інвестиційного кредитування в Україні. *Вісник НБУ*. 2013. № 7. С. 28-35.
51. Тиркало Р. Ш., Щибоволок З.І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії. Експрес-діагностика, рейтинг: Навч. посіб. К.: Слобожанщина, 2015. 236 с.
52. Файзієва Н.В. Банківське кредитування інвестиційної діяльності підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. № 4.2. С. 31 – 38.
53. Швець Н.Р. Банківська справа : навч. Посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 248 с.

54. Ясинська Н.А., Кортельова А.В. Інвестиційна активність вітчизняних банків та перспективи її підвищення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2024. № 684. С. 112 – 117.